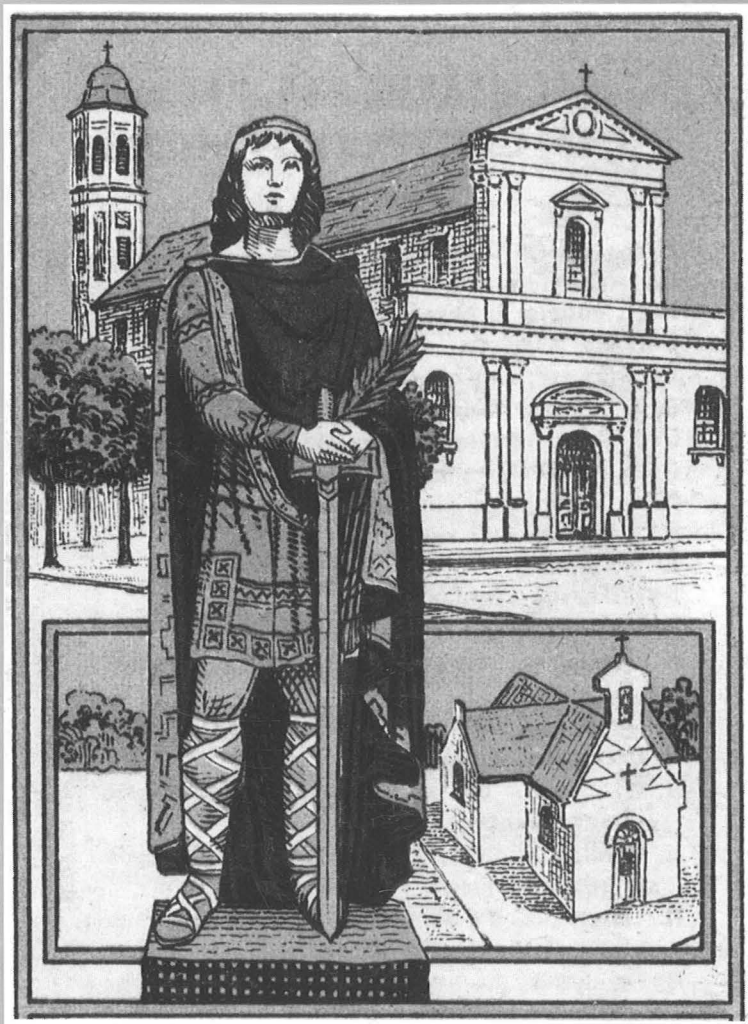

HET LAND VAN NEVELE

Driemaandelijks tijdschrift van de heemkundige kring

maart 1998

jaargang XXIX

aflevering 1

Afgiftekantoor 9850 Nevele

HET LAND VAN NEVELE

Heemkundig tijdschrift voor
Bachte-Maria-Leerne, Hansbeke, Landegem, Lotenhulle, Meigem,
Merendree, Nevele, Poeke, Sint-Martens-Leerne, Vinkt en Zeveren
Het Land van Nevele is een uitgave van de heemkundige kring
"Het Land van Nevele" v.z.w.

Abonnementen en lidgeld 1998

Abonnementen op *Het Land van Nevele* lopen over een jaargang van vier nummers. Bij nieuwe abonnementen in de loop van het werkjaar worden de vorige nummers, indien nog voorradig, nagestuurd. Oudere nummers vanaf 1970 zijn nog beschikbaar.

Lidgeld 1998

600 fr. (+ 100 fr. buitenland) over te schrijven op rekening 000-0627981-03 of 290-7431460-20 van "Het Land van Nevele" v.z.w., Beentjesstraat 24, 9850 Poesele.

Steunend lid 1998

Vanaf 1000 fr.

Redactieadres

J.Luysaert, Veldestraat 26, 9850 Merendree

Tijdschriftadministratie

L.De Ruyck, Heiste 45, 9850 Landegem

Ledenadministratie

A.Bollaert, Beentjesstraat 24, 9850 Poesele

Opmaak

C.De Groote, Landegem

Druk

Beschutte Werkplaats "Nevelland", Nevele

De auteurs, en niet de uitgever, zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen en illustraties.

Kaaffoto: Voorzijde litanie van de H. Gerulfus uitgegeven naar aanleiding van het 12de eeuwfeest van de dood van de heilige in 1948.

HET LAND VAN NEVELE

maart 1998

jaargang XXIX

aflevering 1

Verantwoordelijke uitgever: J. LUYSSAERT, Veldestraat 26, 9850 Merendree

INHOUD

A. BOLLAERT, 1250 jaar Gerulfus: Een Gerulfusparochie in Nederland	3
W. DE CLERCQ, L. BAUTERS, Wegen onder de wegen. Enkele aanduidingen i.v.m. het voorkomen van houten, post-middeleeuwse wegdekken in het Land van Nevele	20
A. MARTENS, De Mariakapel op de wijk Zande te Hansbeke. Verering van de H. Coleta en van Sint-Antonius met het varkentje	27
A. BOLLAERT, De “blauwe reiger”, heerser in de lucht boven het Land van Nevele	71
S. DE GROOTE, Een fabrikantszoon en een bakker worden schrijver: Cyriel Buysse versus Stijn Streuvels	79
W. DE CLERCQ, Catalogus van de bibliotheek “Het Land van Nevele” - Aanwinsten 1997	(83)

1250 jaar GERULFUS: EEN GERULFUSPAROCHIE IN NEDERLAND

Voorwoord

Over de heilige Gerulfus zijn reeds enkele diepgaande studies verschenen. De oudst gekende is deze van de Drongense kanunnik M.Steyt, verschenen in 1658 te Gent bij Bauduyn Manilius, met als titel *Het leven ende Mirakelen vanden Heylighe(n) en(de) Glorieusen Martelaer, Gerulfus*.

Van recentere aard zijn de bijdragen van Florimond Deprest in 1948 *De H.Gerulphus onze patroon in Taferelen uit de geschiedenis van Drongen*, van Roger Moelaert in 1977 *Sint Gerolf in geschiedenis en legende in Appeltjes van het Meetjesland* en van Jozef Van de Castelee in 1985 *Een oud Latijns handschrift uit de Xe eeuw: leven en dood van de heilige Geerolf in Het Land van Nevele*.

Het viel ons op dat deze auteurs weinig of geen aandacht besteedden aan de verering van de heilige Gerulfus buiten Merendree en Drongen. R.Moelaert vermeldt wel het bestaan van een Gerulfusparochie in Vogelwaarde en meent te weten dat het de enige kerk is in Nederland aan St.-Gerolf toegewijd en samen met Drongen zelfs vermoedelijk van de hele christelijke wereld.

We trokken dan maar naar Vogelwaarde in Zeeland op zoek naar de Gerulfusparochie of wat er van overbleef. Via de waard van het enige café op het dorp kwamen we in contact met de heer Ben A. de Schepper, secretaris van de parochieraad en oud-gemeentesecretaris van Vogelwaarde en Hontenisse. Met de hulp van de heer de Schepper kregen we inzage in heel wat documenten uit het kerkarchief en werden we in het bezit gesteld van het zeldzame werkje van pastoor G.J.G. Bongenaar uit 1959 *De geschiedenis van de parochie Stoppeldijk* dat we als basis voor de navolgende bijdrage hebben gebruikt.

In een eerste deel gaan we het kort hebben over het leven van de heilige, zijn relieken en zijn verering. Het tweede deel belicht een tot op heden in Vlaanderen onbeschreven bladzijde van de Gerulfuscultus, namelijk de beknopte geschiedenis van de Gerulfusparochie in Vogelwaarde, een geschiedenis die ons ook moet helpen ons een beeld te vormen van hoe het een

kleine katholieke parochiegemeenschap verging in een overwegend protestants land.

Gerulfus: leven en verering

1250 jaar geleden werd Vlaanderens eerste heilige, Gerulfus van Merendree, op de Varendries te Drongen vermoord.

Gerulfus was de zoon van Leutgoldus, heer van Merendree, en Ratguera. Zij woonden vlakbij de kerk. De overlevering wil dat hun woonst op de plaats stond die nu Gerolfswal wordt genoemd (de huidige pastorie).

Uit de diverse levensbeschrijvingen, van hem bewaard, weten we dat hij gedood werd door zijn vormpeter die hem naar de toediening van het vormsel in de Sint-Pietersabdij op de Blandijnberg te Gent had vergezeld. Diezelfde beschrijvingen vertellen ook dat het Eliseus was, bisschop van Noyon-Doornik, die Gerulfus het H.Vormsel toediende.

Deze Eliseus wordt als bisschop vermeld in 748 wat meteen toelaat, zij het bij benadering, het jaartal van de moord op Gerulfus te bepalen. Volgens de overlevering gebeurde dit op 21 september van het voorvermelde jaar.

Over die moord bestaan twee versies. Volgens de ene versie werd Gerulfus onthoofd. Dit zou dan verklaren waarom het hoofd van de heilige sinds onheuglijke tijden afzonderlijk in een schrijn wordt bewaard. De andere, meer populaire versie, zegt dat de jonge man werd neergestoken. Stervende kon hij zijn moordenaar aanduiden en de wens uitdrukken zich te Drongen te laten begraven. Hierbij schonk hij ook zijn paard aan de Drongense clerici plus zijn toekomend erfgoed.

Deze laatste versie kan dan ook weer verklaren waarom Gerulfus die in de kerk van Merendree was begraven tijdens de volgende eeuw plechtig naar Drongen wordt overgebracht.

Op de plaats van de moord wordt een kapel opgericht die in de loop der eeuwen enkele keren van plaats wisselt. Het huidige gebouw dateert van het begin der 19de eeuw. In 1948 werden grondige verbouwingswerken uitgevoerd naar aanleiding van de 1200ste verjaardag van de dood van de heilige. Een wit-marmeren memoriesteen in de kapel geeft aan dat ook in 1750 door de gildebroeders van de broederschap van de H.Maagd en de H.Gerulfus een nieuwe kapel was opgericht.

Het graf van Gerulfus in de kerk van Merendree werd van in het begin veelvuldig bezocht. Hij werd een eerste maal ontgraven en neergelegd in een eregraf. De mirakelen die daarop volgden, hebben ertoe geleid dat hij heilig werd verklaard. Het martelaarschap werd hem verleend omwille van zijn godvruchtig leven en het feit dat hij een gewelddadige dood stierf. Volgens de toen heersende gebruiken werd hij vermoedelijk bij een volksvergadering voor de kerkdeur door de plaatselijke bisschop heilig verklaard. De opname in de lijst der heiligen (canonisatie) gebeurde pas door Rome in de loop van de 12de eeuw.

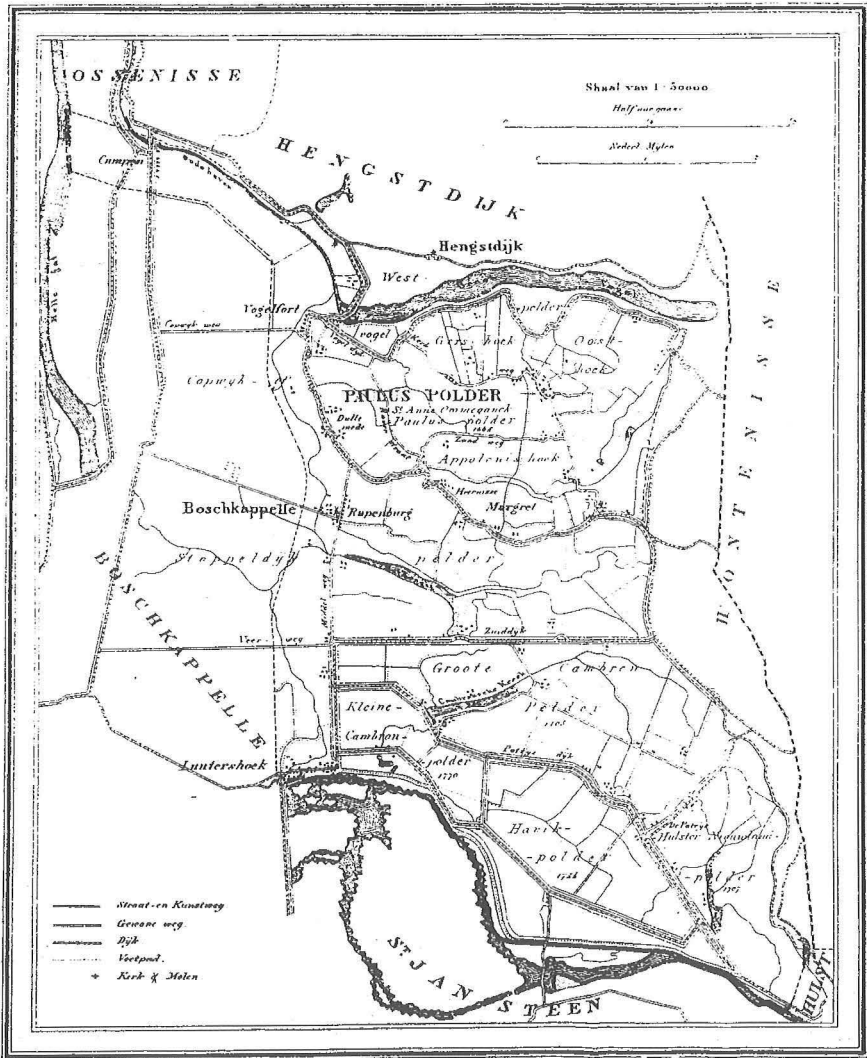
Omstreeks 925 werden de heilige relikwieën door bisschop Eirard van Noyon-Doornik naar Drongen overgebracht. Deze relikwieverheffing had plaats op 8 oktober. Een tweede verheffing, waarbij de beenderen van de heilige in een nieuwe kas werden gelegd gebeurde op 25 juni 1257. Deze twee dagen werden tot aan de Franse Revolutie als feestdagen weerhouden. Te Oudenaarde gaat in 1030 de fiertel van Gerulfus voorop in de stoet van de heilige beschermers van het land naar aanleiding van de verzoening van graaf Boudewijn IV met zijn opstandige zoon. In 1088 trekt de fiertel door Vlaanderen om fondsen te verzamelen voor de bouw van een nieuwe kerk te Drongen.

Tijdens de eerste schermutselingen van de godsdienstoorlogen werden de relieken overgebracht naar het kasteel van Gavere. Na een onderkomen te hebben gevonden in enkele Gentse privé-woningen werden ze, na de verovering van Gent door Farnese, overgebracht naar een noodklooster op de Turfbriel. Het zal echter duren tot 1698 eer ze terug te Drongen zijn.

Bevreesd voor de Franse bezetter vlucht de Drongense abt in 1794 met de schedel van de heilige en andere schatten naar Hulst in Zeeland en daarna naar Emmerich in Noord-Rijnland-Westfalen.

Toen de relieken reeds verloren gewaand waren, kwamen in 1810 enkele Duitse witheren onverwacht met de verloren gewaande stukken opdagen. Bisschop de Broglie besloot de relikwieën aan Merendree over te maken maar wijzigde zijn beslissing na een smeekschrift van de Drongense pastoor en de Drongense kerkmeesters en gildebroeders.

De nieuwe plechtige inhaling van de relikwie had plaats op 14 mei 1811. Sindsdien zijn de relieken van Gerulfus steeds te Drongen gebleven.

Kaart van de gemeente Stoppeldijk in 1866

Gerulfus is de patroon van de vormelingen en van de K.S.A. (Katholieke Studentenactie) en wordt aanroepen tegen koorts en hoofdpijn. Zijn feestdag wordt gevierd op 25 september.

Een Gerulfusparochie in Nederland

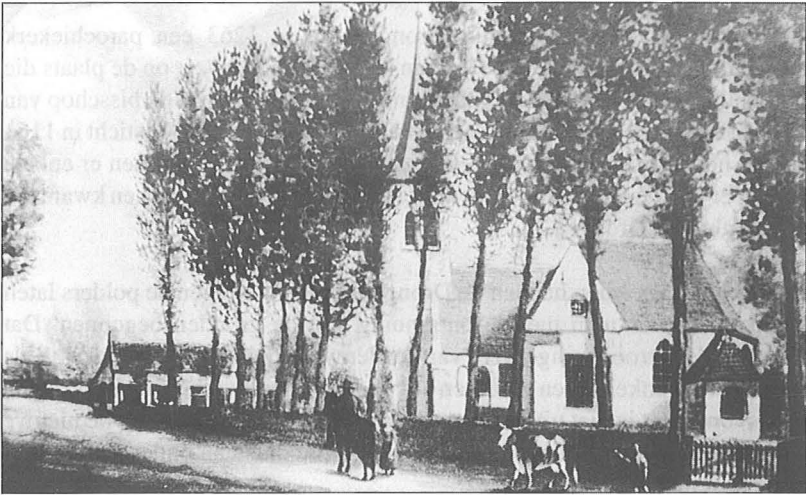
De geschiedenis van de enige Gerulfusparochie in Nederland gaat terug tot de 13de eeuw en is verbonden met de eeuwenlange strijd van onze Noorderburen tegen de Noordzee.

Het waren de Norbertijnen uit Drongen die in 1263 een parochiekerk oprichtten aan de zuidelijke oever van de kreek de *Voghele* op de plaats die Ser Pauluspolder wordt genoemd; dit met toestemming van de bisschop van Utrecht en met de voorwaarde dat het kerkje van Hengstdijk, gesticht in 1161 aan de noordzijde van de *Voghele*, zou behouden blijven en men er enkele keren per jaar de mis zou opdragen. Het patronaat van beide kerken kwam toe aan de abt van Drongen.

Enkele jaren voordien hadden de Drongense kloosterlingen de polders laten bedijken en was men met de ontginning van de gronden begonnen. Dat Gerulfus de patroonheilige werd van de nieuwe kerk is niet verwonderlijk als men weet dat enkele jaren voordien de tweede relikwieverheffing in Drongen plaatsvond. Het is niet uitgesloten dat toen reeds werd beslist om de nieuwe parochie die bij het bedijken van de polders zou ontstaan onder de bescherming te stellen van Gerulfus.

Bijna de hele omgeving tussen de *Voghele* en Hulst was in de 13de eeuw in het bezit van de abdijen van de Cisterciënzers te Cambron (Henegouwen) en deze van Baudeloo te Klein-Sinaai. Plaatsnamen als de Grote en Kleine Cambronpolder verwijzen o.a. nog naar dit ver verleden.

Na de herverdeling van de bestaande bisdommen in de Nederlanden in 1559 (de bisdommen Utrecht, Doornik, Atrecht en Kamerijk werden gesplitst in drie aartsbisdommen - Utrecht, Mechelen en Kamerijk- en 15 bisdommen) werd de parochie van Ser Pauluspolder bij het bisdom Gent ingelijfd onder de dekenij van Hulst.

De verdwenen St.-Gerulfuskerk van Ser Pauluspolder.
Anoniem schilderij 19de eeuw.
(Foto/Archief parochie Stoppeldijk)

Dit viel samen met het begin van godsdiensttroebelen en het zou duren tot het begin van de 19de eeuw alvorens de parochiekerk van Ser Pauluspolder, in enigszins normale omstandigheden, opnieuw in gebruik zou kunnen worden genomen.

De priesters of kloosterlingen die de katholieke leer trouw bleven waren niet meer veilig en dienden te vluchten naar veiliger oorden. Zij die dat niet deden of niet konden, werden gedood of verjaagd.

In Hengstdijk was vanaf 1579 een predikant gevestigd die regelmatig de Voghele overstak om de Ser Paulusnaren te hervormen wat echter niet lukte. Vanaf 1583 was het gebied opnieuw in handen van de Spanjaarden maar in 1586 veroverde de Nederlandse prins Maurits Axel en liet de dijken doorsteken. Grote delen van Ser Pauluspolder verdwenen onder water en wat van het dorp overbleef kwam plots aan de zee te liggen. Enkele dorpen werden zelfs tijdelijk of voor altijd van de kaart geveegd.

In die periode werd ook jacht gemaakt op personen om losgeld te eisen. Zo verging het ook onderpastoor Verdebaut van Ser Pauluspolder in december 1586. Opgesloten in een hok vol drek en uitgemergeld van de honger overleefde hij echter zijn gevangenschap niet.

In 1591 veroverde Prins Maurits de stad Hulst, verjoeg de katholieke geestelijken en vermaakte hun bezittingen over aan de protestanten. Vijf jaar later nam de Oostenrijkse landvoogd Albrecht de stad echter opnieuw in bezit en herstelde de rechten van de katholieken. Het oorlogsgeweld had Zeeuws-Vlaanderen in 1609 herschape in één grote troosteloze vlakte met poelen en moerassen met daartussen enkele forten zoals Axel, IJzendijke, Sluis, Oostburg en Neuzen langs Nederlandse zijde en Hulst, Philippine en Sas van Gent langs Spaanse zijde.

Hulst kwam in 1645 opnieuw in Nederlandse handen toen het op 5 november door prins Frederik werd veroverd. De prins die meer vrijheid voor de katholieken voorstond, werd echter door de Staten-Generaal tot de orde geroepen en de kerkelijke goederen werden opnieuw aan de protestanten overgemaakt.

De brand van de St.-Gerulfuskerk te Stoppeldijk (1869).
Anoniem schilderij dat zich in de sacristie bevindt van de kerk van Stoppeldijk. (Foto A.Bollaert)

Pastoor Nicolaas van Zeebroec van Ser Pauluspolder werd in 1647 uit het Hulsterambacht gezet en de kerkgoederen werden openbaar verkocht. Onder deze goederen bevond zich een beeld van de heilige Gerulfus dat voor 9 schellingen van de hand ging.

Eind 1648 was de kerk volledig ingericht voor de Hervormde Godsdienst en Abraham Strijdt, predikant van Hengstdijk, nam ook de bediening waar van de kerk van Ser Pauluspolder. Zijn inspanningen en deze van zijn medepredikanten ten spijt kon de nieuwe godsdienst op geen aanhang rekenen in de beide parochies. Dit had vooral te maken met de ijver en de durf van de paters Minderbroeders van De Klinge in de onmiddellijke omgeving op het grondgebied van de Spaanse Nederlanden. Nacht en ontij trotserende trokken zij vermomd van huis tot huis om zieken te bezoeken, kinderen te dopen en huwelijken in te zegenen.

Door het omkopen van ambtenaren konden de katholieken vanaf het laatste kwart van de 17de eeuw de vrijheid afkopen een schuurkerk te bouwen voor hun erediensten. Zo werd omstreeks 1686 een dergelijk gebouw opgetrokken te Lamswaarde tot welk district toen ook Ser Pauluspolder, Cambron en Stoppeldijk behoorden.

Deze schuurkerk zou ongeveer 125 jaar dienst doen als bidplaats. In het begin werd ze bediend door twee paters Minderbroeders en vanaf 1737 door gewone priesters. Na het overlijden van pastoor Mattheus Roels in 1764 kwam de schuurkerk onder het beheer van missionarissen te staan waarvan de bekendste ongetwijfeld Ferdinand Franciscus Thierens was. Hij was ook *deservitor van Ser Pauluspolder* en gedroeg zich zeer moedig tijdens de Franse bezetting. Zo doopte hij in 1799 nog 28 kinderen van Pauluspolder in de schuurkerk van Lamswaarde.

Een tweede schuurkerk was in 1692 te Groenendijk opgericht. Voor deze vrijheid betaalden de inwoners van Hontenisse, Ossenisse, Lamswaarde en Hengstdijk jaarlijk de som van 600 gulden.

De kerken van Hengstdijk en Ser Pauluspolder stonden op het einde van de 17de eeuw leeg. De katholieke erediensten waren er verboden en de Hervormde Godsdienst raakte er maar niet van de grond.

Beeld van de heilige Gerulfus in de parochiekerk van Stoppeldijk.
(Foto A.Bollaert)

Gebruik makend van een lichte versoepeling van de godsdienstvrijheid naar het einde van de 17de eeuw toe werd in de wijk “Het Bosken”, ten zuidwesten van Pauluspolder, een houten kapel opgericht toegewijd aan de apostelen Petrus en Paulus. Hieruit zou later de parochie Boschkapelle ontstaan, bekend om haar verering van de HH Martelaren van Gorcum, een verering die dateert van 1761, nog voor de heiligverklaring van de martelaren.

Op het einde van de 18de eeuw had Hengstdijk opnieuw een predikant wat echter niet belette dat er in maart 1791 door de katholieken een openbare aanbidding werd gehouden.

De strakke houding van de protestanten tegenover de katholieken nam geleidelijk af, toch mocht de bisschop van Gent het Hulsterambacht niet betreden om het vormsel toe te dienen. De bediening van dit sacrament gebeurde te Stekene, op Vlaams grondgebied, waar trouwens ook de deken van Hulst woonde.

Bij de komst van de Fransen kregen de katholieken enkele leegstaande kerken terug maar ze bleven gesloten omdat de pastoors weigerden de eed van trouw aan de bezetter af te leggen. In Hengstdijk legde pastoor Nicolaas Brouwers, als een der weinigen, de eed van trouw af aan de Republiek zodat hij op de parochie kon blijven en zijn kerk openhouden.

Naast de reeds vernoemde Ferdinand Thierens was ook de Vlaamse pater Zacharias de Coene uit het door de Fransen opgeheven klooster van De Klinge zeer bedrijvig in het Hulsterambacht om de gelovigen de sacramenten toe te dienen en ergens in een schuur mis te lezen.

In 1799 kregen de katholieken het beheer over de Gerulfuskerk van Ser Pauluspolder terug en in 1801 werd deze bidplaats de parochiekerk van de nieuwe parochie Stoppeldijk die in 1795 was opgericht. De naam Stoppeldijk is afgeleid van de naam *Stoupedick* (letterlijk betekent dit: een dijk met een opgang), een kloosterboerderij van de abdij van Cambron, die zich echter niet op dezelfde plaats bevond van het huidige Stoppeldijk maar meer richting Hulstwaarts. Het huidige Stoppeldijk ontstond na de bedijking van de Stoppeldijkpolder in 1645. Vanaf 1841 werd de parochie onttrokken aan het bestuur van het Bisdom Gent en kwam onder het gezag van het Apostolisch Vicariaat van Breda te staan en vanaf 1853 onder het gezag van het Bisdom Breda.

De huidige St.-Gerulfuskerk te Stoppeldijk
(Foto A.Bollaert)

Van der Aa schreef in zijn *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden* over Stoppeldijk het volgende: *deze gemeente bevat het dorp Pauluspolder, het gehucht Rapenburg, de buurtschappen Campen, Luntershoek...* over Ser Pauluspolder vermeldde hij *dorp in Staats-Vlaanderen. De inwoners (140 zielen) die op 7 na allen Rooms-Katholiek zijn, behooren tot de parochie van Stoppeldijk, welke alhier een kerk heeft aan den H. Gerulfus toegewijd, zijnde een oud gebouw, van een orgel voorzien, door den destijds aldaar dienstdoende Pastoor, in 1817, ten geschenke gegeven. Tegen deze kerk staat een zware toren, welke sedert onheugelijke tijden aan de Westzijde overhangt.* Van deze kerk is slechts één enkele afbeelding bekend: een anoniem schilderij waarvan een foto zich in het kerkarchief van Stoppeldijk bevindt.

In het jaar 1860 had te Stoppeldijk een drastische herschikking plaats van de dorpskom. Het dorpscentrum dat steeds gevestigd geweest was rond de kerk van Pauluspolder, langs de noordzijde van de Polderweg, werd verplaatst naar het gehucht Rapenburg dat meer centraal gelegen is. De oude Gerulfuskerk werd afgebroken en de stenen verkocht voor de bouw van o.a. het Liefdehuis in de Potterstraat te Hulst.

Een aanbesteding werd uitgeschreven voor een nieuwe kerk in de nieuwe dorpskom. Aannemer Jacob Frans Bleijenbergh kreeg de werken toegewezen voor de som van 6.145 gulden.

De gronden voor de nieuwe kerk waren afgekocht van molenaar Carolus Van Daele. Reeds in 1859 had de Rooms Katholieke Kerkfabriek een perceel grond aangekocht van de molenaar om er een steenbakkerij op te richten die de stenen moest leveren voor de nieuwe kerk.

Tijdens de maand februari 1861 werd de nieuwe bidplaats plechtig ingewijd. Ze was echter een kort bestaan beschoren. Door een onvoorzichtigheid werd ze op 23 december 1869 volledig in de as gelegd, enkel de buitenmuren bleven overeind. De heilige vaten en een gedeelte van de inboedel kon worden gered. Het orgel, de biechtstoelen en een beeld van de heilige Gerulfus en de heilige Antonius Abt werden door de vlammenzee verteerd. Van deze dramatische gebeurtenis werd een schilderij gemaakt dat zich thans in de sacristie van de huidige kerk bevindt.

Onmiddellijk verkreeg men van de bisschop van Breda de toestemming een schuur tot noodkerk om te bouwen en op nieuwjaardag 1870 hadden aldaar reeds de kerkelijke diensten plaats.

Interieur St.-Gerulfuskerk Stoppeldijk. Zicht op het koor.
(Foto A.Bollaert)

Tijdens de komende zomer werd een nieuwe aanbesteding uitgeschreven voor het heroprichten van de vernielde kerk. Voor de bouw van de nieuwe neogotische kerk werd een beroep gedaan op Petrus Soffers uit Ginneken, de vaste architect van het Bisdom Breda, en opzichter Adrianus van Dongen. De uitvoering van de werken werd toegewezen aan Jozef Dubois, timmerman te Hontenisse.

Op 19 november 1870 was de kerk reeds in zulke mate afgewerkt dat pastoor Cornelius van Raak er het misoffer kon opdragen. Dit alles had echter niet gekund zonder het onbaatzuchtige vrijwilligerswerk van de parochianen die tijd noch moeite spaarden om hun kerk uit de as te zien herrijzen. Diezelfde parochianen droegen ook mild bij voor de bemeubeling van hun kerk. Fraai zijn vooral de doopvont en de 19de-eeuwse preekstoel vervaardigd in de ateliers van Charles Bruggeman uit Gent. Er is ook een groot gipsen beeld van de heilige Gerulfus.

Deze kerk staat er nog steeds. Ze werd als monument geklasseerd in december 1980. De binnenzijde oogt kaal en koel vergeleken met de kerken uit het Land van Nevele. Kerk en bedienaars dienen onderhouden door de parochianen bij wie het aantal gelovigen jaarlijks afneemt. In 1959 waren er in Stoppeldijk nog 1251 parochianen, nu zijn er nog een 850-tal. Het gemiddelde aantal kerkgangers schommelt rond de 75.

De sterkste daling had plaats tussen de jaren veertig en zeventig. Toen trokken vele dorpelingen naar de kanaalzone van Terneuzen om dicht bij hun arbeidsplaats te kunnen wonen. De laatste jaren is er echter een ommekeer merkbaar, er is opnieuw een terugkeer van de bevolking naar het platteland.

Tot eind 1997 werd de parochiekerk bediend door een missionaris die ook nog voor de bediening moet instaan van zes andere parochies. Vanaf 1998 valt de bediening onder de verantwoordelijkheid van de parochie Hulst.

Stoppeldijk bleef als onafhankelijke gemeente bestaan tot 1936. Dan werden de vroegere gemeenten Boschkapelle, Hengstdijk, Ossenisse en Stoppeldijk samengevoegd tot één nieuwe gemeente met een totaal nieuwe gemeentenaam: Vogelwaarde, een samenstelling van *Vogel* zoals de oude kreek genoemd werd en het woord *waarde*. Een *waarde* is een door water omringd stuk land of aan water gelegen land.

Interieur St.-Gerulfuskerk Stoppeldijk.
Zicht op het oksaal en orgel + inkomdeur.
(Foto A.Bollaert)

In 1970 had een nieuwe fusie van gemeenten plaats. De gemeenten Vogelwaarde en Hontenisse werden administratief samengevoegd tot een nieuw bestuurlijk geheel: Hontenisse. De naam Vogelwaarde als gemeente bleef bestaan voor het dubbeldorp Boschkapelle-Stoppeldijk.

Alsof het kluwen van namen nog niet verwarrend genoeg is, beschouwt de echte Rapenburger zich zo maar niet als een gewone Stoppeldijkenaar. Hij is en blijft vooral “Rapenburger”, die zijn straat niet ziet zoals zomaar een straat maar als een “dorpskern”. Veel weten ze er niet af van hun patroonheilige maar men weet wel te vertellen dat hij aanroepen wordt tegen koorts en men vertelt er graag bij dat je de dokter zelden ziet op Rapenburg.

André BOLLAERT, Poesele

**WEGEN ONDER DE WEGEN.
ENKELE AANDUIDINGEN I.V.M. HET VOORKOMEN
VAN HOUTEN, POST-MIDDELEEUWSE WEGDEKKEN
IN HET LAND VAN NEVELE**

Werkzaamheden onder of aan het wegdek van straten vormen af en toe dankbare gelegenheden om materiële informatie in te winnen over eventuele voorlopers van het hedendaagse wegennet. Soms klimt het verloop van sommige van onze wegen immers op tot in de middeleeuwen of zelfs tot in de Romeinse periode. Een mooi voorbeeld van dergelijke continuïteit in weggebruik vinden we in de fameuze en over aanzienlijke afstand bewaarde Chaussée Brunehault (o.a. in het zuiden van Oost-Vlaanderen) welke in de middeleeuwen volop gebruikt werd en er ook zijn naam aan overhield, maar die oorspronkelijk de belangrijke Romeinse verbindingsweg Boulogne-Keulen was. De oude voorlopers van onze wegen contrasteren qua vormgeving echter dikwijls met de meestal verharde, rechthoekige wegtracés uit onze tijd. Uit de prehistorie kennen we onverharde “wegeltjes” enerzijds en met planken en takken verstevigde paden in drassige gebieden anderzijds, terwijl in de Romeinse tijd verharde, rechthoekige stenen wegtracés werden aangelegd, maar ook onverharde, kronkelende aardewegen, net als in de middeleeuwen overigens. Houten wegdekken zijn ons o.a. ook bekend uit zeer recente opgravingen in Gent (Opgravingen 1996 DMSA op het Emile Braunplein) waarbij twee wegdekken boven elkaar zijn gevonden uit middeleeuwse context. De grote rechthoekige verbindingswegen die met kasseien werden verhard, zijn pas een verschijnsel uit de tijd van Oostenrijks bewind. Het zijn de zogenaamde “steenwegen”.

Houten wegbedekking in de Veldestraat te Merendree

Naar aanleiding van recente wegenwerken in de Veldestraat te Merendree, kwam op verschillende plaatsen en op een diepte van ongeveer 50 à 60 cm, een houten wegdek aan het licht. Aangezien een groot deel van dit tracé reeds vernietigd was door de graafmachines en gezien de snelheid waarmee de werkzaamheden vorderden, konden we slechts een kort noodonderzoek instellen. Hierbij werd gekozen om één vrij goed bewaard stuk in detail te onderzoeken. Gezien de nakende vernietiging achtten we deze werkwijze beter dan het onderzoek te spreiden over een lange afstand. De algemene

waarnemingen liet ons toe om het tracé van een ouder wegdek te volgen over een afstand van minimum 100 m. Het oude tracé bezat dus dezelfde oriëntatie als het huidige. We onderzochten een zone van ongeveer 15 m lengte in detail. Hierbij stelden we een gemiddeld 2,5 m breed wegdek vast. Het bestond uit nauwkeurig geschikte takken en stammetjes (Fig. 1). Deze hadden een gemiddelde maximale breedte van 7 à 8 cm en een gemiddelde maximale lengte van 1 m. Sommige stukken waren doormidden gekloven. Zodoende bestond het wegdek dus uit een dubbele rij van takken en stammetjes welke op sommige plaatsen 2 of zelfs 3 lagen dik werden aangebracht. Over het algemeen was het hout goed bewaard en van minderwaardige kwaliteit. Tussen de takken troffen we enkele stukken bakstenen, een gesmede nagel en enkele late steengoed scherven aan, welke algemeen dateren uit de 18de eeuw. De scherven geven onrechtstreeks aan dat de gevonden weg uit die periode dateert, of ouder is (in de archeologische terminologie wordt van een terminus post quem-datering gesproken). Gezien de snelheid van de wegenwerken hadden we echter geen tijd meer om eventuele oudere fasen onder het houten wegdek te onderzoeken.

Houten wegbedekking in Vinkt

Het voorkomen van een dergelijke wijze van wegverharding in de meer recentere tijden, is een weinig geattesteerd gegeven in de archeologische literatuur. Een ander voorbeeld werd tevens in het Land van Nevele aangetroffen, met name in november 1994 in Vinkt. Ook daar lagen wegeniswerken aan de basis van een archeologisch noodonderzoek. De weg Aalter-Deinze werd er ter hoogte van de dorpskom vernieuwd. Het gedeelte ten noorden van het centrum, de Lotenhullestraat, kon archeologisch worden opgevolgd. Ongeveer een halve meter onder het huidige wegdek lag een reeks parallelle boomstammetjes dwars op de rijrichting van de weg. De stammetjes varieerden in dikte van de 5 tot 14 cm en waren plaatselijk aangevuld met planken uit gekwartierd hout. Ook ontschorste boomstammen en ruw afgeplatte stukken van de wortelstronken waren erin verwerkt. De maximum breedte bedroeg 2,6 m, zo goed als hetzelfde als in Merendree dus. Hier waren echter geen meerdere lagen boven elkaar gestapeld en evenmin was er sprake van een dubbele rij. Tussen de stammetjes was er een vulling waarin zich keien en wat baksteenpuin bevond. De alkenlaag bevond zich boven op een grijsgroene kleiige laag, waarschijnlijk de paniseliaan-ondergrond. Het tracé had in noordelijke richting een lengte van zowat 100 m, te meten vanaf het

Het houten wegdek onder de Veldestraat te Merendree

centrale kruispunt. In de richting van Deinze was de weg reeds aangelegd maar omwonenden beweerden ook daar balken te hebben gezien. Het einde van de houten wegbekleding viel niet toevallig samen met een gewijzigde bodemkundige situatie, met name het verschijnen van een drogere, zandiger ondergrond. Onder het houten wegdek werden plaatselijk karrensporen aangetroffen waarbij kon vastgesteld worden dat er pogingen ondernomen werden om met veldsteen en baksteenpuin deze strook deels te verharderen. Waarschijnlijk voldeed dit niet aangezien de kleiige (natte) ondergrond een slechte berijding veroorzaakte. Daarom werd, net als in Merendree, gekozen voor een houten bestrating. Het verloop van de weg correspondeert nagenoeg met de huidige weg, zodat er weinig twijfel over bestaat dat we hier met de voorganger van de weg vanuit Deinze, richting Aalter te maken hebben.

Interpretatie en historische omkadering

Het nut en het algemeen voorkomen van de houten wegdekbekledingen in de post-middeleeuwse periode zijn een interessant gegeven op zich. Wat het nut betreft is de situatie zowel in Merendree als in Vinkt vrij duidelijk. We deden onze vaststelling in de Veldestraat te Merendree immers op de plaats waar de weg, komende van Landegem, van op de zandrug langsheen de Kale (Stationsstraat) de natte, alluviale zone van de Kale oversteekt, zoals trouwens correct aangegeven staat op de Ferraris-kaart. We merken overigens terloops op dat zowel volgens de kaart van Ferraris als de bodemkaart de weg juist op de grens verloopt tussen de droge zandgrond enerzijds en natte alluviale gronden op een anderzijds. Eigenaardig genoeg wordt de rechtlijnigheid van het tracé, komende vanuit Landegem en lopend naar de dorpskom van Merendree, plots doorbroken ter hoogte van de kruising met de Kale. In plaats van gewoon rechtdoor te lopen via de zandrug van Heiste om vervolgens het alluvium van de Kale op haar smalste verloop over te steken, wat het meest logisch is, werd blijkbaar geopteerd om van het rechtlijnig verloop af te wijken en gedurende een langere omweg op de grens alluvium-zand, uiteindelijk terug bij de rechtlijnigheid aan te sluiten ter hoogte van de aansluiting met de weg naar Drongen. Het is juist in deze omleiding via nattere gronden, dat we het houten wegdek vaststelden. De redenen voor dit verloop zijn ons onduidelijk, mogelijk liep het potentiële oudere tracé (middeleeuws of Romeins?) rechtdoor, maar werd hiervan later om één of andere onduidelijke reden afgeweken. Detailvaststellingen wijzen er in elk geval op dat op de plaats waar we het houten wegdek registreerden, de bodem zeer nat is. Zodoende zou het

aanbrengen van takken en stammetjes op de weg in Merendree, als een maatregel tegen het verzakken in de modder kunnen begrepen worden. Dezelfde verklaring kan gelden voor de houten bekleding in Vinkt. Daar blijkt het wegdek immers geassocieerd te zijn met een kleiige ondergrond. Deze bodemsoort kan vooral in natte perioden voor grote problemen voor het wegverkeer zorgen.

Over het gebruik en de officiële omkadering bij het voorkomen van deze vorm van wegbedekking in de post-middeleeuwen en meer bepaald de late 18de eeuw, werden interessante gegevens aangetroffen in schriftelijke bronnen.¹ Het betreft verslagen van visitatiecommissies welke de toestand van de wegen evalueerden n.a.v. een speciaal daartoe door Maria-Theresia uitgevaardigde wet, daterend van 3 maart 1764. Meer bepaald voor Hansbeke troffen we een interessant verslag aan van 25 en 26 juni 1764: *Commissarissen van wegghen haere Majesteyt ende het collegie vanden ouderburgh gheenaemt tot het doen de ervisatie van de Schouwynghe der Heerbanen, Wegghen ende Straeten ingevolghede de instructie aen hen tot dies door den heer raedt ende advocaet fiscaal dierix ter handt gestelt...* De inleiding van dit document duidt op de wettelijke verplichting tot “schouwing”. De door de inspecteurs uitgevaardigde verordeningen zijn bovendien bindend, ze dienen: *binnen den geprescribeerden teydt te effectueren op peyne van ‘t incurreren de consfiscatie boeten ende amenden by haere majesteyts placacet vanden 3 maert 1764.* Concreet blijkt, niet alleen uit de verslagen van Hansbeke maar bv. ook uit deze van Drongen dat dit nazicht vrij nauwkeurig gebeurde en dat de kost van de herstellingen, wanneer het geen te “calseyden” tracé betrof, werd verhaald op de onmiddellijk omwonenden. Het betrof bijdragen “in natura”, bestaande uit het vullen van de putten en het “vereffenen” van de weg met aarde en hout. Voor Hansbeke vermelden we ter illustratie volgende passage: *Meulestraete leedende vande Kercke naar de Keependonck straete. Lieven vyniers ende geraert standaert geordonneert alsook aen de volghende gelanden tot aenden waeterloop de seer quade straete te verhooghen ende vervasten met gecloeven houdt ende aerde legghende het een houdt dichte aan het andere.* Even verder:....geordonneert

1. Het betreft meer bepaald de verslagen en de ordonnanties, bewaard in de “Farde der Diccertant dela construction de chaussées, réparations que les visites d’ècelles ainsi que des cannaux”: RAG, Reg. n.5, Oudburg, doc. nr. 928. We danken J.Luyssaert voor het doorspelen van deze leuke vondst.

deze straete behoorlyck te vermaecken met grof gekloven houdt ende aerde te verhooghen de diepten ende quade putten alsmede aen alle de gelanden van wederseyden van dese struete geordonneert te cleven binnen de 11 daeghen naer publicatie deser alle de troncken ende de selve te legghen inde straete... Dat deze techniek ook voor waterrijke zones op het wegdek werd toegepast blijkt uit de volgende ordonnantie met betrekking tot een weg in Drongen²: *De weduwe van andries de keukelaere ende olivier lippens ten andere lieven van schoot ende lieven de smet ten andere alwaer in den weg bevondene eene groote leeghte vol waeter ende differente quade putten geordonneert de selve elck van sijnen cant met haut ende aerde souffisantelyck te vermaecken.* De teksten beschrijven niet alleen heel nauwkeurig de toestand zoals we die bij opgraving vaststelden, ze maken bovendien duidelijk dat deze verbeteringswerken dienden te gebeuren door de mensen die langs de straat woonden. Blijkbaar konden de langs de weg te verwijderen bomen gebruikt worden om het wegdek te herstellen. Alhoewel de verordeningen geen rechtstreekse referentie maken naar de bodemkundige toestand (ondergrond), kan toch uit de situering van enkele locaties worden afgeleid dat het voorkomen van putten en stukken met water wel degelijk in nattere gebieden voorkwam, wat logisch is. Uit dit alles blijkt dat het voorkomen van de houten wegbedekking wel degelijk stoelt op een officiële verordening en dat het bovendien een meer verspreid fenomeen zal geweest zijn, als gevolg van een wet uit 1764. Algemeen kadert dit fenomeen wellicht in de grootscheepse Oostenrijkse planologische politiek, waarin niet alleen grote steenwegen werden aangelegd, maar waarin blijkbaar evenzeer aandacht werd besteed aan de verbetering van bestaande kleinere en grotere wegen.

Wim DE CLERCQ, Hansbeke
Luc BAUTERS, Deinze

². 2 april 1764: *wettelycke visitatie ende straatschauwinghe bij burghemeester ende schepenen der gemeene vierschaere vande prochie van Dronghen*

Bibliografie

- BAUTERS L., *Deinze-Vinkt. Wegen over wegen, vroegere wegen onder een hedendaagse steenweg*. In: Monumentenzorg en cultuurpatrimonium; Jaarverslag van de Provincie Oost-Vlaanderen, 1993-1994, blz. 138-139.
- Stadsmagazine Gent, 1997.

DE MARIAKAPEL OP DE WIJK ZANDE TE HANSBEKE

Verering van de H.Coleta en van Sint-Antonius met het varkentje

Op het zuidoostelijke uiteinde van een stuk kouterland, aan de driesprong van de Kapellenstraat en de Zandestraat te Hansbeke staat een neogotische kapel, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw.

Het kouterland is kadastraal gekend onder Nevele, 3de afdeling (Hansbeke), sectie B, 2° Blad, nummer 913f, het omhaagd lapje grond met de kapel erop onder nummer 913 e. De bidplaats wordt in de volksmond meestal “Zandekapel” genoemd.

De huidige kapel werd anno 1901 gebouwd in vervanging van een oud bouwvallig kapelletje. Beide hebben een interessante eigen geschiedenis.

HET OUD KAPELLETJE

Aantekeningen op kaarten en plans, en vermeldingen in archivalia verstrekken merkwaardige gegevens over de oorsprong en de historie van het oud kapelletje.

Eigenaars van het kouterland

Tussen de opeenvolgende eigenaars van het kouterland treft men ongetwijfeld de bouwheer van het vroegere kapelletje aan.

Volgens de *figurative caerte* van Hansbeke¹ en het bijhorende landboek², opgemaakt anno 1700 door de gezworen landmeter Joos De Deken senior, had het kouterland, waarop het oud kapelletje gebouwd werd, oorspronkelijk een oppervlakte van 825 vierkante roeden (1 ha 22 a 55 ca). Het lag in het eerste *beloop Kercke ende Voorde* ten noorden van de *straete*³ en werd

¹ De *figurative caerte* van Hansbeke uit 1700 ging verloren in de kasteelbrand te Hansbeke tijdens de nacht van 30 april op 1 mei 1985. Een verkleinde fotografische afdruk van deze kaart bevindt zich in de bibliotheek van de heemkring Het Land van Nevele, Veldestraat 49 te Merendree.

² Rijksarchief Gent, fonds Oud Hansbeke, nr. 170.

³ Deze *straete* was de huidige Kapellenstraat en de Donkerstraat, die beide deel uitmaakten van de vroegere *Brugsche heirweg*.

doorkruist met een *slagh*⁴. Het zaailand droeg het perceelnummer 247 en werd *het cauterstuck* genoemd (afb. 1).

Dit *cauterstuck* maakte eertijds deel uit van het *Goet ter Elst ofte Rouckenburgh* (nu Merendreestraat 16), een leen dat van de heerlijkheid van Hansbeke gehouden werd. Het behoorde in 1575 toe aan jonker Caerl de Gruytere, heer van Exaerde⁵. In de tweede helft van de 17de eeuw was het in bezit van Maria-Anna de Haynin en haar schoonbroer Lodewijk-Domien Vereycken, graaf van Sart, die het van hun oom Willem de Grutere, heer van Mariakerke, geërfd hadden⁶.

Op 4 maart 1687 kocht de Gentse grootgrondbezitter Philip Van Aerde (gehuwd met Isabella Monica Van Ouverwaele) het *Goet ter Elst* van de *gravinne de Sart, dochter Gruytter* voor 462 ponden 17 schellingen groten⁷.

Pieter Sutterman, landbouwer te Hansbeke, verwierf het pachtgoed met medegaande landerijen op 26 oktober 1718 van Thérèse Van Aerde fa Philip, weduwe van Nicolaes Ballas, voor 613 ponden 6 schellingen en 8 groten⁸.

In 1767 werd het *Leen ter Elst*, bij octrooi verleend door Hare Majesteit Maria Theresia, *gedenatureerd in allodiael ende deelsaem goet* (niet meer leenroerig maar eigen en tussen de erfgenamen verdeelbaar goed)⁹.

Nog tijdens zijn leven verkavelde Pieter Sutterman, bij akte van 25 september 1767, zijn onroerende goederen onder zijn nog levende kinderen¹⁰. De erfgenamen hielden de kavels in onverdeeldheid tot na zijn overlijden in

⁴ Deze *slagh* of veldweg begon aan het huidige dienstencentrum, Hansbekedorp 10, en liep naar de herberg *het paelken* op Zande (d.i. het bochtige stuk van de huidige Merendreestraat aan de ene zijde en de huidige Zandestraat aan de andere zijde van de spoorweg.

⁵ RAG, fds Nevele, nr. 1182, p 1.

⁶ F.DE POTTER, J.BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten van de provincie Oost-Vlaanderen. Zesde deel. Hansbeke*, Gent, 1867, blz. 16.
N.KERCKAERT, *Oude Oostvlaamse hoeven*, deel 1, Gent, 1977, blz. 130.

⁷ RAG, fds Oud Hansbeke, nr. 6, p 6.
N.KERCKAERT, *a.w.*, blz. 130.

⁸ RAG, fds Oud Hansbeke, nr. 99, p 76r-80r.

⁹ RAG, fds Oud Hansbeke, nr. 104, p 87v, 88r.

¹⁰ Ibidem, p 169r, v.

1773. Het *cauterstuck* werd toentertijd gebruikt door Baudewijn Sutterman fs Pieter.

Pieter De Schuyter, die met Livijne Sutterman fa Pieter gehuwd was, kwam *causa uxoris* in bezit van een vijfde deel van het *cauterstuck*. Pieter Sutterman, Maria-Rosa Sutterman en Barbarina Sutterman (echtgenote van Ignace Van Ruymbeke), die elk een vijfde deel van het kouterstuk erfden, cedeerden op 17 september 1774 bij *donatio inter vivos* hun part aan hun neefjes Jan-Frans, Bernard, Carel en August De Schuyter, kinderen van hun zuster Livijne bij Pieter De Schuyter¹¹. Het laatste vijfde deel van het kouterland, vererfd op Joos Sutterman, werd bij *contract van uitgrootynge* van 1 juni 1775 eveneens aan de kinderen van Pieter De Schuyter en Livijne Sutterman overgelaten¹².

In de kadastrale legger van 1816¹³ stond het kouterstuk (nog steeds in onverdeeldheid) ingeschreven op naam van de kinderen van Pieter De Schuyter. Nadien volgden twee permutaties: van de kinderen De Schuyter naar hun broer August De Schuyter, en van August De Schuyter naar zijn broer Carel De Schuyter die met Petronilla Wille getrouwd was.

Na het overlijden op 3 mei 1836 van Carel De Schuyter ging het kouterstuk over aan zijn zoon Pieter. Het vererfde vervolgens aan Marie-Clemence De Schuyter, dochter van Pieter uit zijn eerste huwelijk met Eugenie Martens.

Marie-Clemence De Schuyter, gehuwd met Carel Bruggheman, stierf te Ursel op 13 juni 1891. Haar man overleefde haar slechts enkele maanden. Hij overleed te Ursel op 10 september. Het kouterland kwam alsdan in bezit van de 5 minderjarige wezen Bruggheman onder voogdij van Henri De Schuyter uit Hansbeke.

De eigenaars van het kouterstuk op een rijtje:

omstreeks 1575	Caerl de Gruytere, heer van Exaerde
1 ^e helft 17 ^e eeuw	Willem de Gruutere, heer van Mariakerke
2 ^e helft 17 ^e eeuw	Maria-Anna de Haynin en haar schoonbroer Lodewijk-Domien Vereyken, graaf van Sart

¹¹ lb., p 174v-176r.

¹² lb. p 192v-194r.

¹³ RAG, fds Hansbeke Modern, nrs 30 en 31.

vóór 1687	gravin van Sart, dochter de Gruyter
vanaf 1687	Philip Van Aerde, Gent
vóór 1718	Therèse Van Aerde fa Philip, weduwe Nicolaes Ballas, Gent
vanaf 1718	Pieter Sutterman, Hansbeke
na 1767	kinderen van Pieter Sutterman, Hansbeke
na 1774-1775	kinderen van Pieter De Schuyter en Livijne Sutterman fa Pieter, Hansbeke
na 1816	August De Schuyter fs Pieter, Hansbeke
vóór 1836	Carel De Schuyter fs Pieter, Hansbeke
na 1836	Pieter De Schuyter fs Carel, Hansbeke
vóór 1891	Marie-Clemence De Schuyter fa Pieter en Eugenie Martens, echtgenote van Charles Bruggheeman, Ursel
na 1891	kinderen van Charles Bruggheeman en Marie-Clemence De Schuyter, Ursel

Eén van deze eigenaars is, zoals verder wordt toegelicht, de bouwheer van het oud Zandekapelletje.

Aantekeningen op kaarten en plans

Op zoek naar het vermoedelijk bouwjaar van het oud kapelletje werden kaarten en plans onder de loep genomen.

Op de *figurative caerte* van Hansbeke, opgemaakt in 1700 door Joos De Deken senior, en op de in 1744 door Joos de Deken junior gekopieerde en aangevulde kaart¹⁴ is het *couterstuck* nog onbebouwd.

Op de kaart Ghendt 35.G6.1 deel uitmakend van de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden¹⁵, die op initiatief van graaf de Ferraris van 1771 tot 1778 vervaardigd werd, herkent men (met enige moeite) het kapelletje, voorgesteld overeenkomstig de bijgaande legende met een rood rechthoekje en een naar het noorden gericht kruisje.

¹⁴ RAG, fds Kaarten en Plans, nr 2311.

¹⁵ De Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden bestaat uit 275 bladen van 135 x 85 cm op schaal 1:11520. Ze werd in 1965 gereproduceerd door Pro Civitate Brussel.

Normaliter moet het bedehuisje op alle kaarten en plans van recentere data terug te vinden zijn. Dit is inderdaad het geval

- op het kadastraal plan van Hansbeke, daterend van 1813 en opgemaakt door *ingénieur-géomètre* De Vylder¹⁶
- op de atlas der buurtwegen van Hansbeke, daterend ca. 1841-1845
- op de streekkaart nr. 7/2 (Ruisselede) uit de kaartenreeks van Ph.Vandermaelen¹⁷, daterend uit de periode 1846-1854.

Op het kadastraal plan van Hansbeke, opgemaakt omstreeks 1864 door *ingénieur-géographe* P.C. Popp, is het kapelletje integendeel niet aangegeven. Dit betekent nochtans niet dat het bedehuisje toen niet meer bestond. Overigens wordt geen enkele van de toen te Hansbeke bestaande kapellen op de Popp-kaart vermeld. Daarentegen wordt de bidplaats wel aangeduid op de Topografische Kaart van België, opgesteld door het *Dépot de la Guerre* omstreeks 1865.

Vermeldingen in archivalia

Duidelijker dan de vernoemde aantekeningen op kaarten en plans verklappen vermeldingen in archiefstukken het bouwjaar en enkele merkwaardige bijzonderheden van het oud kapelletje.

In een proces-verbaal van een schouwing van de *straete* langs en de *slagh* door het *cauterstuck*, verricht op 29 mei 1752¹⁸, is er nog geen sprake van het kapelletje:

- *beghonst* (begonnen) *in selven heirwegh*¹⁹ *oostwaerts ontrent 6 roeden* (23,10 m.) *van den noortwesthoek van t'alfbunderken*²⁰, *ende van daer oostwaerts op tot de drijweegsche bij 't paelken*²¹

¹⁶ Gemeentelijk Archief Nevele, fonds Hansbeke, nr. 501.25.

Dit kadastraal plan bestaat uit een overzichtskaart en 7 bladen.

¹⁷ Deze kaartenreeks van België bestaat uit 24 x 12 bladen van 75 x 50 cm op schaal 1:20000 en werd gereproduceerd door het Militair Geografisch Instituut te Brussel.

¹⁸ RAG, fds Oud Hansbeke, nr 173.

¹⁹ De bedoelde *heirwegh* was de huidige Kapellenstraat ter hoogte van het *cauterstuck*.

²⁰ Het *alf bunderken* was een partij zaailand (ter grootte van een half bunder of 450 roeden of 66 a 82 ca), gelegen tegenover het *cauterstuck* aan de zuidzijde van de *heirwegh*.

²¹ Het *paelken* (nu de Paele) was een gerenommeerde herberg langs de *heirwegh*, nabij de grenspaal tussen Hansbeke en Landegem.

- *den doschwegh²² ofte straete loopende vuyt (vanuit) de straete bij de plaetse (dorpsplein) door de potstaecken²³ naer den voorseyden heirwegh.*

Bij een inspectie op 15 februari 1764 van dezelfde *doschwegh* vermeldde men het kapelletje voor het eerst.²⁴:

- *den doschwegh loopende van de selve straete zuytwaert inden auden brughschen herwegh gheyndt (geëindigd) op volghende straete an de nieuwe capelle.*

Men kan dus met enige zekerheid stellen dat de eerste Zandekapel in 1752 nog niet, maar reeds in 1764 (of kort tevoren) gebouwd was.

De vermeldingen van het bedehuisje in de processen-verbaal van de volgende straatschouwingen²⁵ zijn legio:

- 1770, *den gebuerwegh loopende van de vijf gemeten²⁶ tot de capelle, begonst met ontrent het alf bunderken van mijnheer Hyde (eigenaar)*
- 1772, *den gebuerwegh loopende van de paele naer de capelle ende vandaer westwaerts tot ontrent d'helft an 't alf onder van mijnheer Hyde*
- 1774, *den gebuerwegh loopende van de capelle westwaerts op tot ontrent 't alf bunder van mijnheer Hyde*
- 1777, *den gebuerwegh loopende van de capelle tot t' alven t'alf bunder van Pieter Van Nevel (pachter)*
- 1778, *den gebuerwegh loopende van de capelle an de berghackers²⁷ tot t'alf bunderken van Pieter Hyde*
- 1779, *den gebuerwegh ten westen van de capelle ofte dorpwegh loopende van ontrent het middel van 't alf bunder van mijnheer Hyde oostwaerts tot bij de paele te Zande door de berghackers.*

²² Een *doschweg*, daermen een coe leedt metten bande ofte daer een peert rijdt ter zale was een weg of slag van ca. tien voet (ca. 2,75 m) breed (Stallaert).

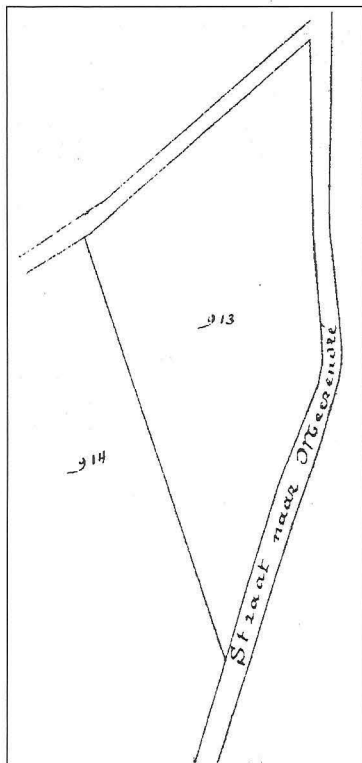
²³ De *potstaecken* was een partij zaailand ten noorden van het *cauterstuck*.

²⁴ RAG, fds Oud Hansbeke, nr. 174.

²⁵ lb.

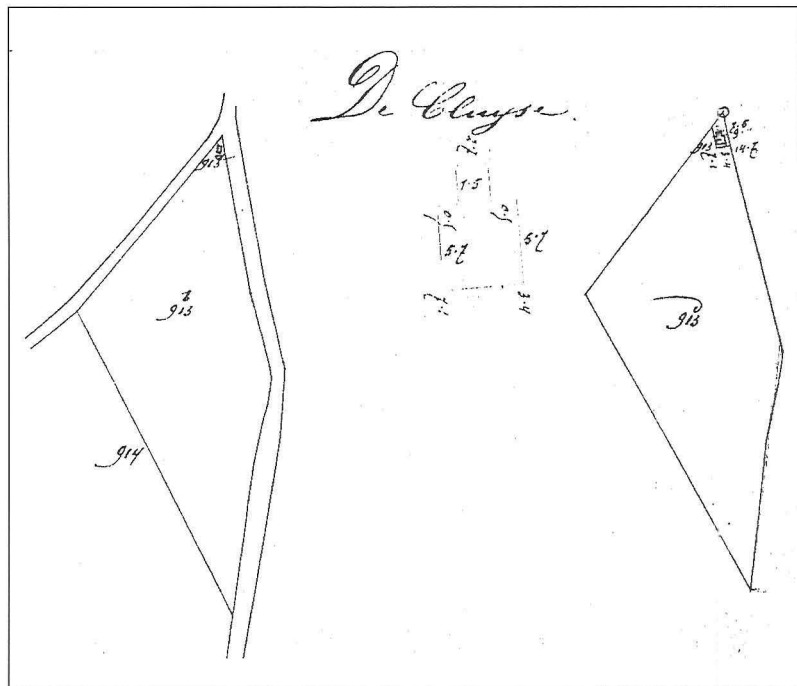
²⁶ De *vijf gemeten* was een partij zaailand (ter grootte van 5 gemeten of 1500 roeden of ca. 2 ha 22 a 80 ca), gelegen op de noordoostelijke hoek aan het kruispunt van de huidige Nevelestraat en de Kapellenstraat.

²⁷ De *berghackers* lagen ter hoogte van de sociale woonwijk van Zande en de huidige Cardijnlaan.

Kadastrale metingschets, anno 1877.

2

Kadastrale metingschets, anno 1903.

9

Andere vermeldingen verwijzen naar de *capelle cauter*:

- 1773, *eene partije landt den capelle cauter, daer de capelle op staet, nu suytdeel van meerdere partije*²⁸
- 1774, *eene partije landt genaempt den capelle cauter daer de capelle op staet ende den nieuwen dorpweg naer Landeghem is geleyt, sijnde den suytcant van meerdere partije wesende leen ende maeckende deel van het leen genaemt het leengoet ter Helst*²⁹.

Hieruit blijkt bovendien dat de veldwegel of de zogenaamde *doschwegh* komende van het dorp en lopende langs de kapel door de *potackers*, het *cauterstuck* en de *berghackers* naar de *paele* (of de huidige Zandestraat) in 1774 tot een bredere verbindingsweg naar Landegem verruimd werd.

Ook later nog wordt het kapelletje herhaaldelijk vernoemd:

- 1800, *binnenwegh van aen de capelle tot aen het gescheet van Landegem*
- 1800, *beginnende aen de hofstede van Joannes Debbaut ende voortsgaende tot aen de gewesene capelle van Sande*³⁰
- 1821, *finissant au grand chemin qui conduit d’Hansbeke à Merendree et Landegem au point dit la chapelle*³¹.

Uitzicht van het kapelletje

Pas in 1877 werd door de diensten van het kadaster een kadastrale metingschets van het bedehuisje opgemaakt. Het kapelletje stond in de puntige hoek van het *cauterstuck*. Het had een rechthoekige plattegrond met buitenafmetingen l = 3,90 m en b = 3,10 m, een zadeldak en een ingang deur in de zuidoostgevel (afb. 2).

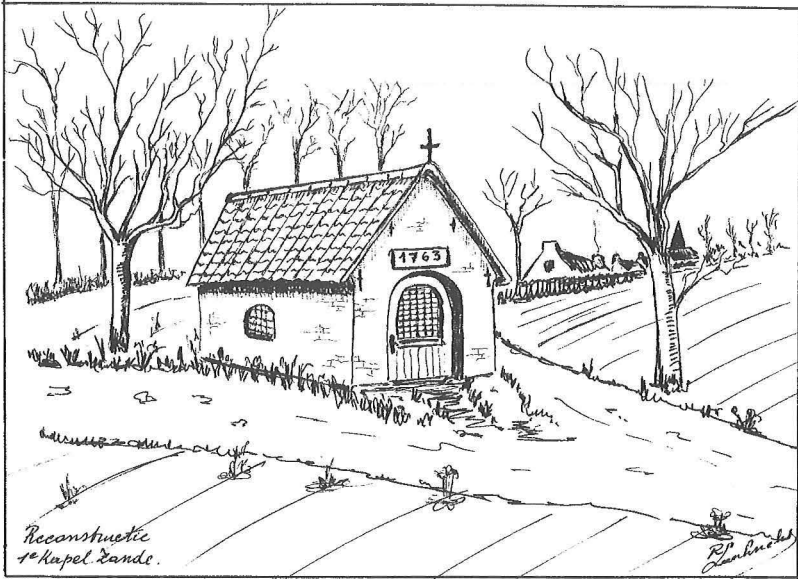
Waarschijnlijk geleek het oud Zandekapelletje (afb. 3, reconstructie) op het nog bestaande deel van de kapel “Nood zoekt troost” in de huidige Warandestraat. Deze kapel dateert trouwens uit dezelfde periode en bestond oorspron-

²⁸ RAG, fds Oud Hansbeke, nr. 104, p 169v.

²⁹ Ib. p 178r.

³⁰ RAG, fds Hansbeke Modern, nr. 52. De vermelding *gewesene capelle* wijst er op dat het bedehuisje destijds door de Franse overheid (tijdelijk) gesloten werd.

³¹ Ib. nr. 53.

3

Oud Zandekapelletje. Reconstructie Robert Leenknecht.

4

Boerenhuis, Begijnhoflaan 4, 1989.

kelijk enkel uit het gebouwtje dat later als voorportaal van de aangebouwde kapel behouden werd.

Bouwheer van het kapelletje

Uitgaande van het (vermoedelijk) bouwjaar van het bedehuisje (1763 of daaromtrent) mag men aannemen dat Pieter Sutterman (1687-1773), de toenmalige eigenaar van het *cauterstuck*, de bouwheer van het kapelletje was.

Pieter Sutterman was een zoon van Pieter en Livina Maenhout. Hij werd op 23 mei 1687 te Hansbeke geboren.

Zijn ouders bewoonden een hofstede, die hun eigendom was, langs de oostkant van het dorp tegenover de huidige Melkerijstraat (erf van de garage De Wispelaere). Ze runden er een middelgroot landbouwbedrijf. Volgens het landboek van 1700 bezaten ze, benevens de vernoemde hofstede, 14 partijen zaailand en 2 meersen met een gezamenlijke oppervlakte van circa 8 ha, die ze zelf gebruikten. Bovendien pachtten ze van juffrouw Cremers nog ca. 5 ha (8 partijen zaailand en een meers). Ze hadden 3 kinderen: Joos (°1676) die in 1704 ongehuwd overleed, Livina (°1681) die in 1697 stierf pas 16 jaar jong, en Pieter (°1687).

Pieter huwde te Hansbeke op 30 april 1711 met Livina Lamme, dochter van Jan en Petronilla Van Vynckt. Na zijn huwelijk bleef hij, als enige erfgenaam, (zijn vader was toen al een 60-plusser) het ouderlijk erf bewonen. Blijkbaar werd voor hem (het oudste gedeelte van) het nu nog bestaande boerenhuis (Begijnhoflaan 4) gebouwd dat (volgens een in een moerbalk ingegrift jaartal) van 1710 dateert³² (afb. 4). Het echtpaar kreeg 5 kinderen: Jan-Baptiste (°1712), Petronilla (°1714), Maria-Anna (°1715), Boudewijn (°1716) en Petrus-Frans (°1718).

Pieter kocht, zoals reeds vermeld, in 1718 het Goed ter Elst, vermoedelijk met het erfdeel van zijn moeder die tevoren was overleden. Hij verpachtte de aangekochte hofstede met de medegaande landerijen aan derden.

³² K. LANCLUS, *Bouwen door de eeuwen heen*, Deel 12n1. Kanton Nevele, blz. 222.

Kort daarna, in 1719 stierf zijn vrouw. Ze was pas 30 jaar oud. Ze werd in de kerk begraven.

Pieter hertrouwde binnen het jaar met Joanna De Smet, dochter van Andries. Uit dit huwelijk sproten 11 kinderen: Joanna (°1721), Barbarina (°1723), Joos (°1725), Pieter-Frans (°1727), Joanna-Catharina (°1729), Livina-Theresia (°1730), Maria-Rosa (°1733), Bernard (°1734), Bernard-Frans (°1736), Joos-Andreas (°1737) en Domien-Frans (°1739).

Drie kinderen stierven in de wieg, twee in hun eerste levensjaren: Pieter-Frans uit het eerste bed (†1721), Joanna (†1721), Joos (†1734), Bernard (†1735) en Domien-Frans (†1739) uit het tweede bed.

In 1741 verloor Pieter ook zijn tweede vrouw in de bloei der jaren. Ze werd in de kerk begraven. Zijn oudste zoon Jan-Baptiste was toen reeds getrouwd en bewoonde het Goed ter Elst. Het jongste weeskind was nog geen 4 jaar oud.

Pieter, die al een goede vijftiger was, had wellicht niet de bedoeling een derde maal in de huwelijksboot te stappen. De oudste kinderen konden al voor de kleinsten zorgen. Maar enkele jaren later bezweek de 60-jarige landbouwer voor de charmes van zijn jonge meid. Hij huwde op 7 maart 1748 met de hoogzwangere Joanna Danneels, 25-jarige dochter van Guillaume en Maria Wieme. Drie maand later baarde ze een dochttertje Joanna-Petronilla (°1748). Het bleef bij één kindje. Pieter's derde vrouw overleed op 18 juli 1769. Hij stierf op 15 april 1773 in de gezegende ouderdom van 86 jaren. Ze werden beiden in de kerk begraven.

Pieter was armmeester in 1712-1713 en zetelde gedurende jaren in de schepensbank van de heerlijkheid van Hansbeke: aanvankelijk als schepen (1715-1720), later als burgemeester (1720-1722), (1728-1730), (1735-1738).

Men kan zich enkele vragen stellen. Waarom bouwde Pieter Sutterman in 1763 (of daaromtrent) een kapelletje op het *cauterstuck* (dat door zijn zoon gebruikt werd maar nog altijd zijn eigendom was)? Was er een bijzondere aanleiding daartoe? Een geboorte, een huwelijk of een andere belangrijke gebeurtenis? Deed hij een gelofte?

Pieter en zijn respectievelijke echtgenoten hadden hun kinderen diep-christelijk opgevoed. Petronilla en Maria-Anna, twee dochters uit zijn eerste huwelijk, traden in het Groot Begijnhof St.-Elisabeth te Gent. Petrus-Frans en Joos-Andreas, twee zonen uit het tweede huwelijk, werden priester.

De jongste zoon Joos-Andreas werd op 16 juni 1764 (korte tijd na de bouw van het kapelletje) te Gent priester gewijd. Werd het kapelletje gebouwd naar aanleiding en in het vooruitzicht van de priesterwijding? Waarom dan niet evengoed in 1757 toen zijn oudere broer Pieter-Frans gewijd werd? Mogelijk stelde de priesterroeping van Joos-Andreas een probleem. Misschien werd de priesterwijding in vraag gesteld of uitgesteld, zodat de uiteindelijke wijding in de familie als een zegening werd aangezien.

Het apostolaat van Joos-Andreas was immers van korte duur. De jonge priester, aanvankelijk onderpastoor te Grimbergen (10.05.1766-1767) en daarna te St.-Baafs-Vijve (21.12.1767-1768), werd... geestesziek. Vertoonde hij de symptomen van de ziekte reeds vóór of tijdens zijn priesteropleiding? Hij werd reeds in 1768 op rust gesteld. Hij verbleef sedertdien te Hansbeke, waar hij op 30 juni 1818 overleed.

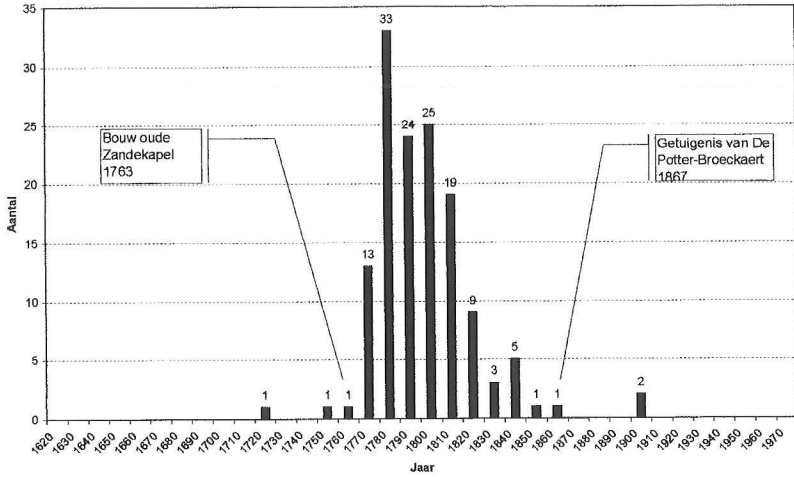
Verering in het kapelletje

Over de eigenlijke verering in het oud Zandekapelletje werd, voor zover als bekend, nergens iets geschreven. Noch het parochiaal archief, noch het "Liber Memorialis" geven hieromtrent enige duiding.

In hun kroniek over Hansbeke, die in 1867 van de pers kwam, vermeldden de geschiedschrijvers F.De Potter en J.Broeckaert³³ dat er in de gemeente drie kapellen bestonden: de kapel "Nood zoekt troost", toegewijd aan O.L.Vrouw, in de Veldestraat (nu Warandestraat), de Philomenakapel in de huidige Vaartstraat en een *derde, ten zuiden van het dorp in de nabijheid des yzerenwegs*, die ze niet met naam vernoemden.

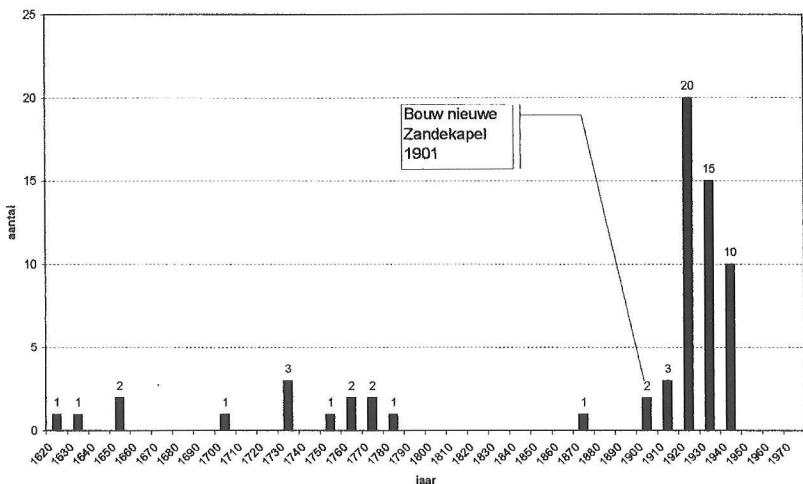
De geschiedkundigen voegden er aan toe dat de *derde kapel vroeger een veel bezochte plaats* was. De tijdsaanduiding *vroeger* leert evenwel dat ze met het zogenaamde derde bedehuis ontgensprekelijk het oud kapelletje op de wijk

³³ F.DE POTTER, J.BROECKAERT, *a.w.*, blz. 32.

5

Histogram: Aantal doopnamen Coleta per decennium, 1624-1970.

13

Histogram: Aantal doopnamen Antonius per decennium, 1624-1970.

Zande bedoelden (en niet het kapelletje, toegewijd aan O.L.Vrouw Onbevleete Ontvangenis, dat pas omstreeks 1862 door toedoen van olieslager Bernard Van Der Plaetse op de hoek van de Reibroekstraat en de Ommegangstraat gebouwd werd).

Wellicht was het oud Zandekapelletje, zoals het kapelletje “Nood zoekt Troost” dat enkele jaren tevoren in de Veldstraat opgericht werd, ook aan Onze-Lieve-Vrouw toegewijd, maar hierover bestaat geen zekerheid.

De kroniekschrijvers vertelden ook niet waarom de Zandekapel “vroeger” zo veel bezocht werd. De tijdsaanduiding “vroeger” verwijst alleszins naar de eerste helft van de 19de eeuw of zelfs naar het laatste kwart van de 18de eeuw (1776-1800). De begankenis naar de kapel duidt mogelijk op een intense Mariaverering, zoals in het kapelletje “Nood zoekt Troost” het geval was. De Gentse bisschop Maximilianus Antonius Van der Noot verleende immers op 15 maart 1763 een aflaat van 40 dagen aan de bezoekers van dit O.L.Vrouwkapelletje en vernieuwde de vergunning om de zeven jaar tot in 1789. Het is niet uitgesloten dat ook aan de bezoekers van het Zandekapelletje een aflaat verleend werd.

Maar de aanwezigheid in de huidige Zandekapel van een oude relikwie van de H.Coleta stimuleerde tot een nader onderzoek dienaangaande.

Coleta (of Nicolette Boillet) werd op 13 januari 1381 te Corbie in Frankrijk geboren. Van kindsbeen af gaf ze blijken van heiligheid door intens gebed en versterving. Ze was eerst begijn, dan recluse, en trad in 1406 in de orde van de Clarissen. Vanaf 1408 trachtte ze haar orde tot de oorspronkelijke regel terug te brengen. Ze stichtte verscheidene kloosters van zogenaamde arme-Clarissen (arme-Claren of Colettinen). De hervorming breidde zich uit over Frankrijk, Spanje, België en Nederland en bestaat nog als afzonderlijke tak van de Clarissen. Ze stierf te Gent op 6 maart 1447. Reeds in 1453 werd te Rome het proces van haar zaligverklaring geopend. Ze werd zalig verklaard door paus Benedictus XIV in 1740 en door paus Pius VII in 1807 heilig verklaard. Ze wordt aangeroepen voor een voorspoedige bevalling en tegen oogkwalen³⁴.

³⁴ P.B.DE MEYER, *De heilige Coleta van Corbie*, 1947.

Het is gebleken dat de volksdevotie tot een bepaalde heilige zijn weerklank vond in het geven van de naam van de heilige aan de nieuwgeborenen. Zo gaven zwangere vrouwen, die de H.Coleta aanriepen voor een voorspoedige bevalling, uit dankbaarheid de doopnaam Coleta aan het meisje dat ze baarden.

De resultaten van een zorgvuldig onderzoek van de parochiale doopregisters te Hansbeke zijn overtuigend. In de 17de eeuw en in het eerste kwart van de 18de eeuw werd te Hansbeke geen enkel meisje Coleta gedoopt. De naam Coleta duikt in de doopregisters voor het eerst op in 1725, eens 1756, vervolgens in 1768, eens in 1771 en tweemaal in 1772. Ook een drietal tweeledige doopnamen met Coleta in tweede rangorde treft men aan: in 1766, 1768 en 1769. In het laatste kwart van de 18de eeuw telt men reeds 66 maal de doopnaam Coleta. Het histogram (afb. 5), waarin het aantal Coleta-doopnamen per decennium van 1624 tot 1970 wordt voorgesteld, onderlijnt dat er te Hansbeke, na de bouw van het Zandekapelletje, een intense verering van de H.Coleta ontstond, die vóór de eeuwwisseling een hoogtepunt bereikte en decennia lang levendig bleef.

Het samengaan van het ontstaan van de Coleta-verering met de bouw van het kapelletje lijkt geen toeval. Het is veeleer aannemelijk dat (de zalige) Coleta in het oud Zandekapelletje (mede) vereerd en aangeroept werd. Wellicht stond haar beeld in het bedehuisje uitgesteld. Misschien werd het er geplaatst door de begijntjes Sutterman die Coleta, als zalig begijntje, in het bijzonder vereerden. Waarschijnlijk werd de nog bewaard gebleven relikwie van de H.Coleta er naderhand aan de bezoekers ter verering tentoongeleegd.

De getuigenis van de geschiedschrijvers De Potter en Broeckaert dat het kapelletje *in de nabijheid des yzerenwegs vroeger een veel bezochte plaats* was, is hiermede achterhaald. De mensen kwamen naar het bedehuisje om er (vooral/ook) de H.Coleta te aanroepen en te vereren.

DE HUIDIGE KAPEL

Beschrijving van de kapel

Exterieur (afb. 6)

(Eventuele) plannen van de kapel (plattegrond, opstanden) zijn niet (meer) voorhanden. Ook de ontwerper, noch de bouwondernemer zijn gekend.

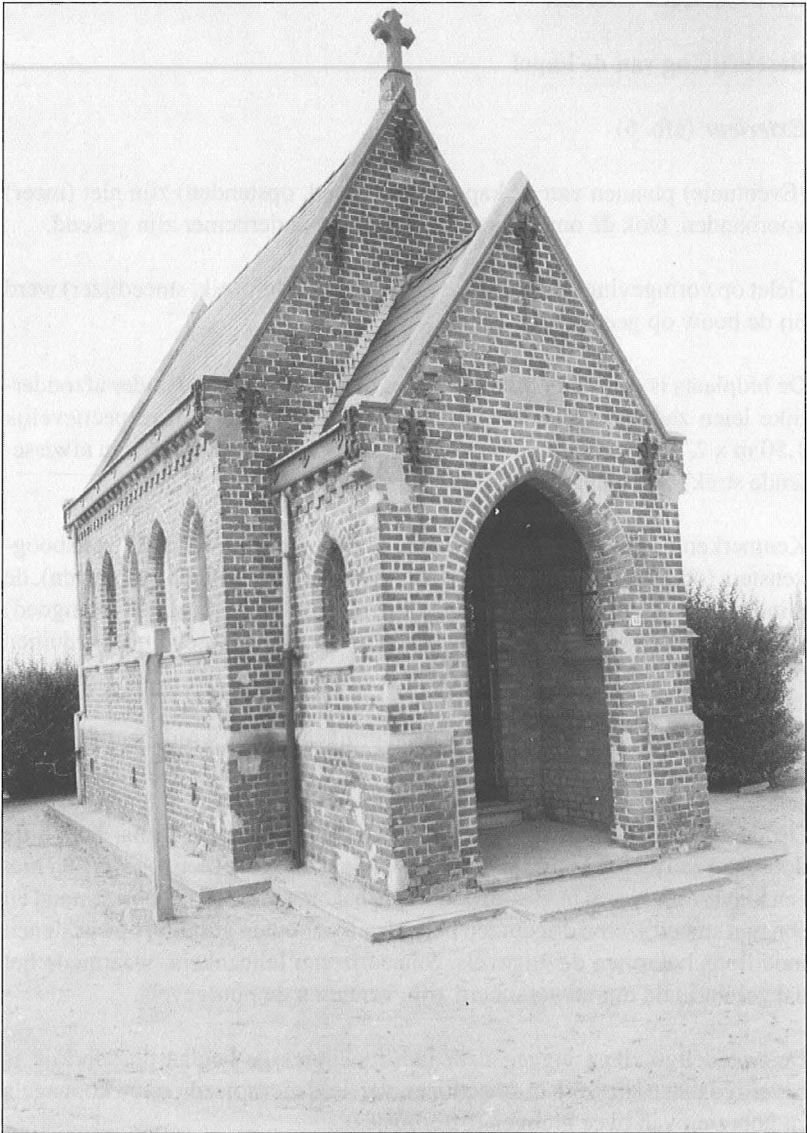
Gelet op vormgeving en verwerkte materialen (arduin, eik, smeedijzer) werd bij de bouw op geen kosten gezien.

De bidplaats is een ruime zaalkapel met open (voor)portaal onder afzonderlijke leien zadeldaken (buitenafmetingen 5,70 m x 3,70 m respectievelijk 1,50 m x 2,70 m), opgetrokken met Boomse machinale baksteen in afwisselende strek- en koplagen.

Kenmerkend voor deze (neogotische) kapel zijn de beglaasde spitsboogvensters (oorspronkelijk glas-in-loodramen met geometrische motieven), de blinde spitsboogvensters (oorspronkelijk met reliëfs in gebakken steengoed) en de spitsboogvormige deurnis, alle voorzien van (afgeschuinde) arduinen onderdorpels.

De één-meter-hoge bakstenen ietwat uitspringende plint wordt begrensd door een afgeschuinde kordon in arduin. De puntgevels met aandak steunen op schouderstukken en arduinen kraagstenen en zijn met dito dekstenen bekleed. Op de top van de voorgevel prijkt een Latijns arduinen kruis, boven de doorgang een rechthoekige jaarsteen en in de achtergevel een roosvenster met een klaver van vieren in glas-in-lood. Een bakstenen fries met muizentand en een met smeedijzeren drietanden belegde eikenhouten gootlijst op bakstenen modillons bekronen de zijgevels. Smeedijzeren lelieankers, waarmee het dakgebint in de muren verankerd zijn, versieren de puntgevels.

De tweedelige eiken ingang deur met rechthoekige beglaasde doorkijk is beveiligd met traliewerk in smeedijzer, versierd met smeedijzeren kopnagels en voorzien van twee gleuven (offerbusjes).

6

Huidige Zandekapel, exterieur vanuit ZO, 1980.

Interieur (afb. 7)

De monochroom-geschilderde kapel, gevloerd met geometrisch-versierde cementtegels en gezolderd met een spitsbooggewelf van eikenhouten latten, ontvangt daglicht langs het roosvenster in de achtergevel en langs twee spitsboogvensters in de zijmuren.

Tegen de achterwand staat een driedelig eiken altaar: een met profielhout belegde tombe, een met bloemmotieven versierde kaarsenbank en een kunstvol bewerkt tabernakel bekroond met pinakels en een Latijns klaverkruis. De voorwand van de altaartombe draagt de initialen S en M (Sancta Maria). Voor het altaar nodigt een eiken opengewerkte bid- en knielbank uit tot een gebed.

In het tabernakel prijkt een O.L.Vrouwbeeld met het Jezuskind op de linkerarm, een beeld van O.L.Vrouw van Altijddurende Bijstand, een Byzantijnse Madonna van het type der Hodigitria (geleidster op de weg)³⁵. Het poppige Mariabeeld is rijkelijk uitgedost met een satijnen kleed en een velouren mantel, een singel met franjes en een kanten sluier (symbool der maagdelijkheid). Maria draagt een kroon en sieraden (oorringen, halsketting en een borstspeld) en een scepter in de rechterhand. Ook het Kind Jezus is gekroond en draagt een wereldbol als een rijksappel op de linkerhand.

Tegen de achterwand, aan weerszijden van het tabernakel, bevinden zich twee gekleurde gipsen beelden op gebloemde dito sokkels:

- links, een Christusbeeld met brandend hart³⁶ en stigmata aan de gespreide handen

³⁵ J.J.M.TIMMERS, *Christelijke Symboliek en Iconografie*, 1987, blz. 129.

³⁶ De devotie tot het H.Hart van Jezus komt voort uit het evangelieverhaal van Johannes, waarin hij getuigt dat bij het doorsteken van het hart van de gekruisigde Christus water en bloed uit de wonde vloeide. Onder invloed van Jezus' verschijning aan de H.Margareta Maria Alacoque in 1675 wordt het H.Hart van Christus brandend als een gloeiende "Vuuroven van Liefde" afgebeeld. Paus Leo XIII wijdde in 1900 de gehele mensheid toe aan het Heilig Hart van Jezus.

7

Huidige Zandekapel, interieur, 1993.

- rechts, een beeld van de H.Jozef³⁷ met “bloeiende” lelietak in de linkerhand, vergezeld van het Kind Jezus.

Ook aan de zijmuren, tussen de spitsboogvensters, staan twee beschilderde gipsen beelden op gebloemde sokkels:

- links, een beeld van Sint-Antonius Abt met het regelboek in de rechterhand, een staf (bekroond met een *tau* of *crux commissa* en behangen met een klokje) in de linkerhand, aan de voeten een zittend varkentje en een rotsblok (afb. 8).
- rechts, een beeld van de H.Clara³⁸ met een “groene” lelietak in de rechterhand.

Tot de oorspronkelijke uitrusting van de kapel behoren eveneens verschillende kaarsdragers:

- een koperen kroonluchter met olielamp aan de zoldering,

³⁷ Jozef was een arme timmerman. Om zijn deugdzaamheid werd hij door God uitverkoren als Brudegom van de H.Maagd en als Voedstervader van het Goddelijk Kindje Jezus. Hij voorzag met handenarbeid in het levensonderhoud van Jezus en Maria en bracht bij hen zijn leven door in kuisheid, deugd, gebed en overweging. Paus Pius IX verhief hem op 8 december 1870 tot patroon en beschermheilige van de Kerk. Zijn verering werd sterk bevorderd door de H.Theresia en haar orde. De voedstervader wordt voorgesteld als een man in de bloei van zijn jaren met het Kind Jezus aan de hand in tegenstelling tot Maria die als moeder het Christuskind op de arm draagt. De “bloeiende” lelietak (teken van onschuld en zuiverheid) verwijst naar het verhaal van de verloving van Jozef en Maria. Dit verhaal is afgebeeld in het gebrandschilderd glasraam van de parochiekerk, O.L.Vrouwbeuk, 5de travee (A.MARTENS, *De Sint-Petrus- en Pauluskerk te Hansbeke, 1793-1993, Architectuur en Kunstpatrimonium in Het Land van Nevele*, jg. XXIV, afl. 3, blz. 245).

³⁸ Clara werd in 1194 te Assisië uit een adellijk geslacht geboren. Ondanks het verzet van haar familie verliet ze op 18-jarige leeftijd het ouderlijk huis, verzaakte aan rijkdom en eer, en legde in handen van Sint-Franciscus van Assisië de klooster-geloften af. In navolging van het levensideaal van de Franciscanen stichtte ze een vrouwelijke kloosterorde: de naar haar genoemde Clarissen. Ze stond 40 jaren lang aan het hoofd van de kloostergemeenschap van San Damiano bij Assisië. Ze stierf te Assisië in 1253. Reeds in 1255 werd ze heilig verklaard. Sinds 1260 rust haar gebeente in Santa Chiara te Assisië. De Orde der Clarissen breidde zich snel uit in Italië, vervolgens in Europa en later ook in Amerika. De attributen van de H.Clara van Assisië zijn, behalve het regelboek en de lelietak, een monstrans of ciborie. De hostiekelk herinnert aan het verhaal van Petrus de Celano volgens hetwelk zij de Saracenen, die haar klooster bedreigden, zou verjaagd hebben door hen met het H.Sacrament in de handen tegemoet te treden (J.J.M. TIMMERS, *a.w.*, blz. 247).

8

Gekleurd gipsen beeld van Sint-Antonius Abt.

- twee koperen wandarmen aan weerszijden van het altaar,
- twee koperen wandarmen aan weerszijden van het beeld van Sint-Antonius Abt en van de II.Clara,
- twee koperen kandelaartjes aan het altaar,
- een driearmig koperen kandelaartje met M-motief,
- twee kandelaartjes in wit glas,
- twee verzilverde glazen kandelaartjes,
- een smeedijzeren kroonkandelaar (achteraan in de kapel),

evenals:

- twee potten in gleiswerk,
- een houten gepolychromeerd leliekruis met corpus en nimbus boven de ingangseur,
- vier identieke beuken bidstoelen met rieten zittingen.

In de loop der jaren werden verscheidene voorwerpen aan de oorspronkelijke inboedel toegevoegd:

- een gekleurd gipsbeeld van de H.Theresia, voorgesteld als Carmelites, in pij met scapulier, een rozenkruis met corpus op de handen³⁹
- een kartonnen prent, voorstellende Jezus en de Emmaüsgangers⁴⁰
- een vijftal versierde kussenstoelen⁴¹
- enkele vazen en potten en een houten piëdestal.

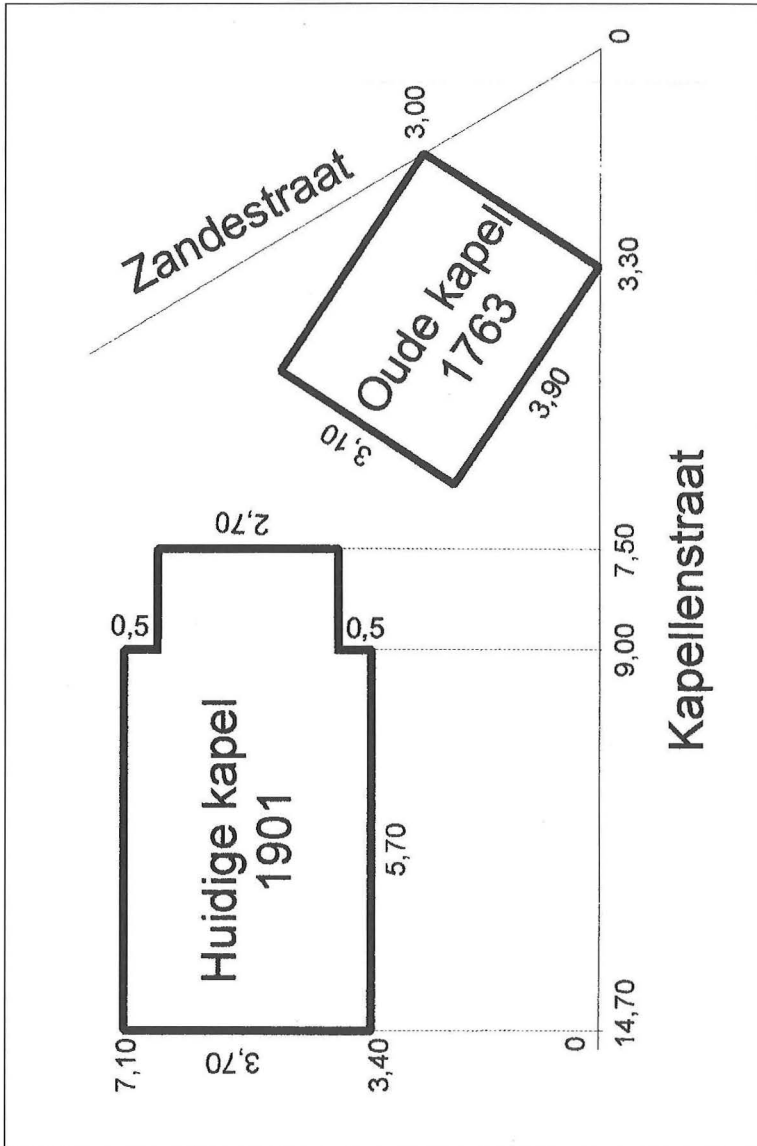
Bouwheer van de kapel

De huidige Zandekapel werd in 1901 door toedoen van de weduwe (Monica) De Seille-Lambrecht opgericht. Zoveel is duidelijk uit het bouwopschrift in de gedenksteen boven de portaalingang van de kapel.

³⁹ Het beeld van de H.Theresia is afkomstig uit het sterfhuis van Henri Brugghe-
man fs Carel en Marie-Clemence De Schuyter, die te Ursel op 5 oktober 1964 overleed.

⁴⁰ De prent van de Emmaüsgangers werd gegeven door de familie Dhondt uit
Maldegem.

⁴¹ Deze stoelen zijn particuliere kerkstoelen die in de kapel geplaatst werden toen ze,
na aankoop van 500 nieuwe bidstoelen in 1966, uit de kerk moesten verwijderd
worden. De bidstoel, versierd met kelk en rijzende hostie, werd omstreeks 1950
door Marcel Canoot vervaardigd.

10

Onderlinge situatie van de oude en huidige Zandekapel.

We DE SEILLE-LAMBRECHT
1901

Monica Lambrecht, dochter van Joos en Maria-Anna Martens, werd op 3 oktober 1824 te Hansbeke geboren.

De Lambrechts behoorden tot een welstellende en voorname landbouwers-familie. Opeenvolgende generaties runden een middelgroot landbouwbedrijf op de wijk Ro (nu Rostraat 29). Zo was Gillis Lambrecht (1692-1793), overgrootvader van Monica, achtereenvolgens kerkmeester en burgemeester te Hansbeke. Twee zonen van hem, Emmanuel en Jan-Frans, werden priester en twee dochters, Catharina en Regina, traden in het Groot-Begijnhof Sint-Elisabeth te Gent.

Monica's vader overleed te Hansbeke op 17 september 1843. Monica en haar moeder verhuisden op 10 juli 1847 naar Merendree. Ze werden er ingeschreven als particulieren. Ze bewoonden een dubbelhuis in de Kerkwijk, gelegen tegenover het kerkhof en het klooster (nu Merendreedorp 31). Een dienstmeid woonde bij hen in.

Monica was 35 jaar en nog ongehuwd toen haar moeder te Merendree op 23 maart 1860 stierf. Monica bleef in het ouderlijk huis wonen. Ze bezat te Hansbeke verscheidene eigendommen met een gezamenlijke oppervlakte van 1,5 ha: een huis met tuin en een nabijgelegen partij zaailand op Rokouter, een partij zaailand ten noorden van de Molenstraat, twee huizen met tuin, boomgaard en een partij land ten oosten van de Boerenstraat nabij de viersprong op Reibroek, en nog twee partijen land nabij de viersprong op Dale.

Op 23 november 1864 huwde ze te Merendree met de 35-jarige Charles-Jean De Seille, ontvanger-administrateur en gemeenteraadslid te Hansbeke. Enkele dagen tevoren, op 19 november, onderschreven ze een huwelijkscontract vóór notaris Bruno Fobe te Lovendegem.

Charles-Jean De Seille werd op 9 november 1829 te Aalter geboren. Hij was de oudste zoon van Charles-Joseph en Marie-Jeanne Dujardin.

Zijn vader Charles-Joseph De Seille (1792-1858) werd bij K.B. van 5 juli 1818 tot burgemeester van Hansbeke benoemd. Hij verhuisde in 1825 naar

Gelukkig zij die leven en sterven onder de bescherming van Maria. (H. ALPH. LIG.)

BID VOOR DE ZIEL
van Dame
MONICA LAMBRECHT
weduwe van Mijnheer

Karel-Joannes-Cornelius-Desiderius DE SEILLE
*geboren te Hansbeke den 3^{den} October 1824, en
godvruchtiglych overleden te Meerendré
den 5^{den} April 1903, voorzien van de HH. Sacramenten
onzer Moeder de H. Kerk.*

ZIJ WAS LID VAN HET AARTSBROEDERSCHAP VAN HET
H. HERT, VAN HET H. AANSCHIJN,
EN DE VEREENIGING VAN DEN H. KRUISWEG

Zij heeft droeve nachten overgebracht en dagen van smarten geteld.... doch met onwankelbaar geduld heeft zij het einde harer kwellingen afgewacht, tot het oogenblik dat God had vastgesteld... Gelukkig degene die verduuldig de beproeving lijdt, want, na gezuiverd te zijn, zal hij de kroon des levens ontvangen.

(JOB. VII. — JAC. I, 12.)
Wie den Heer vreest, dien zal het welgaan in zijn uiterte, en hij zal gezegend worden ten dage van zijn verscheiden. (ECC. I, 13.)

Gelukkig wie de werken van liefde weet te oefenen! ja, de aalmoes is de troost dergenen die geloof hebben, en de steun der kristene hoop; zij doet ons de gunst van onzen Rechter winnen, en maakt God onze schuldenaar, die ons ten kwaden dage ter hulp zal komen.

(PS. XL, 2, H. AUG.)
Barmhertige Jesus, geef haar de eeuwige rust.
(7 jaren en 7 quad. afaat.)

Zoet Hert van Maria, wees mijn toevlucht
(300 dagen afaat.)

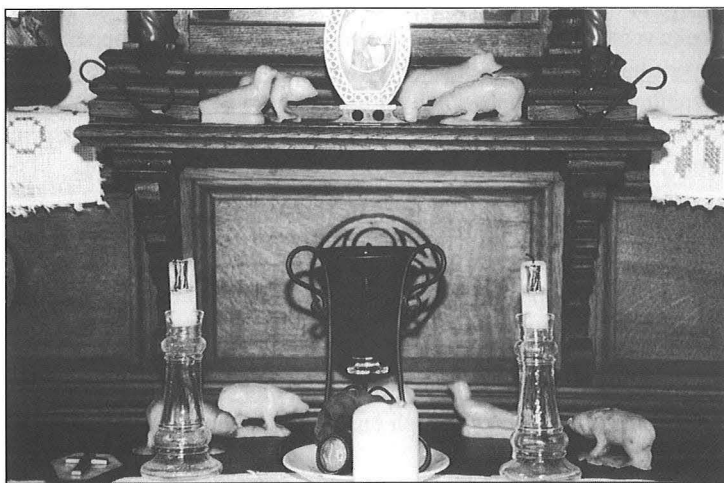
H. Joseph, vriend van het H. Hert, bid voor ons.
(100 dagen afaat.)

Allerzoetste Jesus, wees niet mijn rechter, maar mijn zaligmaker.
(50 dagen afaat.)

R. I. P.

11

Doodsprentje van Monica Lambrecht (†1903)

14

Wassen ex-voto's, geofferd aan Sint-Antonius Abt, 1993.

Aalter waar hij het burgemeestersambt bekleedde tot 1830. Hij huwde in 1827 met Maria-Jeanne Dujardin, enige dochter van Egidius en Maria-Josepha De Vos die in de Voordestraat te Hansbeke een kasteel bewoonden (nu Voordestraat 7). Charles-Joseph De Seille vestigde zich ca. 1838 opnieuw te Hansbeke in het kasteel van zijn schoonouders. Hij overleed er in 1858, zijn vrouw in 1891. De grafsteen van het echtpaar De Seille-Dujardin en van het echtpaar Dujardin-De Vos bevindt zich aan de zuidgevel van de Sint-Petrus- en Pauluskerk onder het derde kerkvenster.

Het echtpaar Charles-Jean De Seille - Monica Lambrecht bewoonde het ouderlijk renteniershuis in de Kerkwijk te Merendree. Ze hadden een dienstmeid en een dienstknecht-koetsier. Monica baarde er op 18 september 1866 een zoontje Charles-Jean dat na 28 dagen, op 10 oktober, overleed. Charles-Jean De Seille, grondeigenaar, stierf te Merendree op 6 oktober 1895.

Door mondelinge overlevering is bekend dat Monica Lambrecht, zijn weduwe, aan een erge oogkwaal leed. Een heelkundig ingrijpen op late leeftijd was noodzakelijk. Wellicht kwam ze op bedevaart naar het oud Zandekapelletje, waar de H.Coleta tegen oogziekten aangeroept werd. Misschien kwam ze er bidden voor de goede afloop van de operatie. Ze deed de belofte (zoals bekend) een nieuwe (Maria)kapel te laten bouwen in plaats van het bouwvallig bedehuisje.

De nieuwe kapel werd ietwat ten westen van het oud kapelletje gebouwd (afb. 9 en 10) en was in 1901 voltooid. Twee jaren later, op 5 april 1903, stierf Monica Lambrecht te Merendree, 78 jaar oud. Ze was lid van het aartsbroederschap van het H.Hart, van het H.Aanschijn en van de vereniging van de H.Kruisweg.

Op haar doodsprentje staan de aanroepingen (afb. 11):

- *“Zoet Hert van Maria, wees mijn toevlucht”*
- *“Allerzoetste Jesus, wees niet mijn rechter, maar mijn zaligmaker”*
- *“H.Joseph, vriend van het H.Hert, bid voor ons”*.

Het zijn de beelden van de H.Maria, van het Kind Jezus, van het H.Hart en van de H.Jozef die trouwens op of naast het altaar in de kapel uitgesteld staan.

Het is verwonderlijk dat in de nieuwe kapel geen beeld van de H.Coleta geplaatst werd, wel het beeld van de H.Clara en van Sint-Antonius Abt. Misschien wilde Monica Lambrecht op die wijze ook haar bijzondere verering uitdrukken tot de H.Clara, stichtster van de orde van de Clarissen waar de H.Coleta ingetreden was.

Eigenaars van kapel en kouterland

Toen Monica Lambrecht de gelofte deed op de wijk Zande een nieuwe kapel te laten bouwen, behoorde het kouterland en het oud Zandekapelletje toe aan de weeskinderen van Charles Bruggheeman en Marie-Clemence De Schuyter te Ursel. Hun voogd was Henri De Schuyter uit Hansbeke (zie hoger).

Henri De Schuyter⁴² was de enige zoon van Pieter-Jozef uit zijn tweede huwelijk met Francisca Lambrecht. Hij was een halfbroer van Marie-Clemence De Schuyter. Monica Lambrecht was een jongere zuster van zijn moeder en groottante van de wezen Bruggheeman.

Dank zij de relaties tussen de families Lambrecht, De Schuyter en Bruggheeman zal de bouw van de nieuwe kapel op het kouterland van de kinderen Bruggheeman wel vlot verlopen zijn. Wellicht trad Henri De Schuytter op als executeur van de bouwplannen van zijn tante.

De kinderen van Charles Bruggheeman en Marie-Clemence De Schuyter traden uiteindelijk uit onverdeeldheid bij notariële akte van 4 februari 1903 ter studie van notaris Aimé Verstraeten te Zomergem.

Het kouterland en de Zandekapel te Hansbeke kwamen alsdan in bezit van de oudste zoon René, geboren te Ursel op 15 juli 1875. Hij bleef ongehuwd, runde te Ursel een leerlooierij en was er burgemeester. Gedurende zijn laatste

⁴² Henri De Schuyter, zoon van Pieter-Jozef uit zijn tweede huwelijk met Francisca Lambrecht, werd te Hansbeke op 11 april 1855 geboren. Zijn ouders woonden in een hofstede ten oosten van de dorpsstraat tegenover de pastorie (nu Hansbekedorp 16). Hij volgde humaniorastudies in het Sint-Vincentiuscollege te Eeklo, bleef ongehuwd en was actief in het bestuurlijke en parochiale leven te Hansbeke. Hij liet naast de ouderlijke woning een imposant herenhuis bouwen (nu dienstencentrum Hansbekedorp 10) maar overleed op 16 januari 1909 vooraleer de villa voltooid was. Het dubbelhuis werd gedurende decennia bewoond door zijn ongehuwde zuster Leontine (°Hansbeke 16.03.1861, †Hansbeke 16.04.1931).

levensjaren woonde hij bij zijn jongere broer Georges, gehuwd met Margareta Van Poucke. Hij overleed te Ursel op 24 maart 1959. Bij testament van 13 maart 1959, neergelegd ter studie van Robert Maeyens, notaris te Knesselare, legateerde hij zijn eigendommen aan de kinderen van zijn broer. Zijn petekind Charles Bruggheeman erfde de Zandekapel en het aanliggende zaailand te Hansbeke.

Charles Bruggheeman, zoon van Georges en Margareta Van Poucke, werd op 19 september 1922 te Ursel geboren. Hij bleef ongehuwd en overleed op 31 januari 1997 in het A.Z. St.-Lucas te Assebroek. Hij schonk zijn bezittingen aan zijn jongste zuster Suzanne.

Suzanne Bruggheeman, huishoudlerares, ongehuwde dochter van Georges en Margareta Van Poucke, werd te Ursel op 11 januari 1928 geboren. Ze is de huidige eigenares van de Zandekapel⁴³.

Verering in de kapel

Hoewel de herbouwde Zandekapel aan O.L.Vrouw is toegewijd, stellen reliëfs in de blinde spitsboogvensters taferelen voor uit het leven van Sint-Antonius Abt.

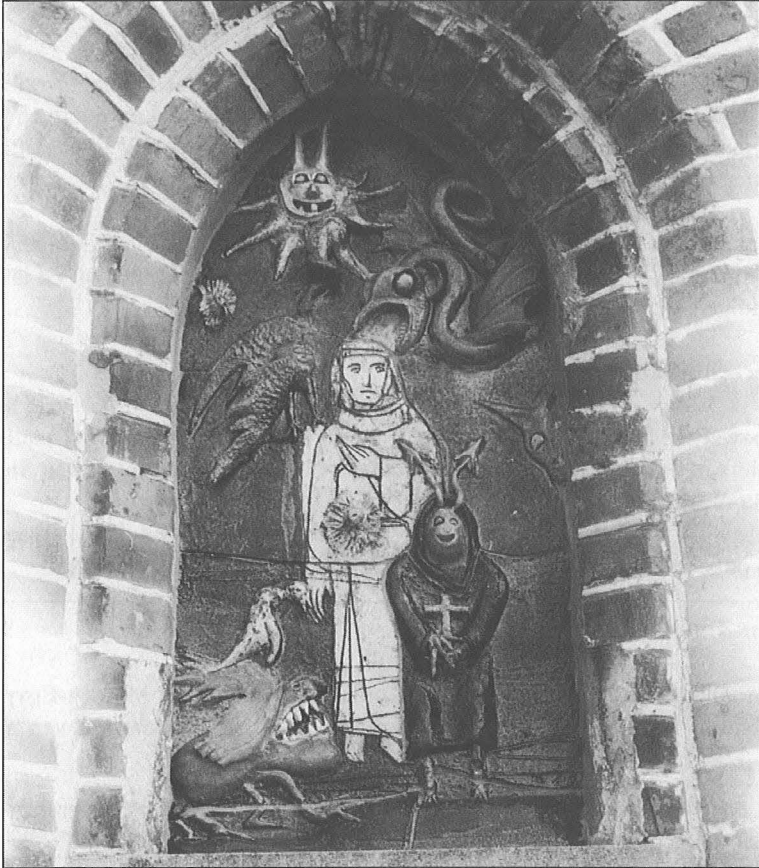
Zo ontstond in de nieuwe kapel een intense verering tot deze heilige.

Sint-Antonius Abt⁴⁴

Antonius werd omstreeks 251 te Koma (nu Koman) in Midden-Egypte geboren. Hij leidde vanaf zijn twintigste jaar een kluizenaarsleven vol

⁴³ Sedert de bouw van de nieuwe Zandekapel werd het kouterland achtereenvolgens gepacht door Henri Van Overbeke, Antoine Van Overbeke, Michel Cathoir, August Volders, Eric Volders.

⁴⁴ Antonius Abt is niet te verwarren met Antonius van Padua, die aangeroepen wordt in geval van zedelijke twijfel en vooral om verloren voorwerpen terug te vinden. Hij werd ca. 1195 te Lissabon geboren als Fernando de Bulhom. Hij trad in de orde van de Franciscanen onder de kloosternaam Antonius en werd vermaard als prediker van het Evangelie. Hij stierf in 1231 te Arcella bij Padua. Een beeld van deze heilige bevindt zich in de Sint-Petrus- en Pauluskerk aan de eerste pilaar van de rechtse colonnade.

12

Blinde spitsboogvenster met reliëf in terracotta: Antonius belaagd door helse geesten, 1997.

ontbering. Eerst woonde hij in een grafspelonk in de nabijheid van zijn vaderstad, later trok hij zich terug in de Egyptische woestijn, waar hij in 356 stierf, meer dan 100 jaar oud.

Volgens de legende werd Antonius op allerlei manieren door de duivel belaagd die zich o.a. in de gedaante van een varken vertoonde.

Hoewel hij zelf geen kloostergemeenschap stichtte, had Sint-Antonius vele leerlingen die hij inspireerde door zijn ascetische levenswijze.

Een paar keren trad hij uit de eenzaamheid naar voren en bezocht de in nood verkerende christenen te Alexandrië, eens in 311 tijdens de vervolging onder keizer Maximinus om de martelaren te bemoedigen, en eens in 351 om Anthonasius bij te staan in de strijd tegen de ketterse Arianen.

Zijn gebeente werd in 561 ontdekt, eerst naar Alexandrië en later in 635 naar Constantinopel overgebracht. Over de verspreiding van zijn relieken bestaan verschillende versies. Zij zouden sinds de 10de eeuw berusten bij de kloosterorde van de Antonieten te St.-Didier-de-la-Motte (bij Vienne) en te Arles sinds 1491.

De verering van Sint-Antonius Abt werd door deze middeleeuwse Antoniusorde gepropageerd en verspreid. Antonius Abt werd een van de bekendste patroonheiligen van het vee, die in vele bedevaartplaatsen werd aangeroepen o.m. tegen het naar hem genoemde Sint-Antoniusvuur (gordelroos). Hij is in West-Europa nog steeds een populaire heilige. Ook in ons land zijn meer dan 40 kerken aan hem toegewijd en wordt/werd hij op vele plaatsen speciaal vereerd o.a. in het bisdom Gent te Berchem, Borsbeke, Dikkele, Grimminge, Herdersem, Moerbeke-Waas, Moortsele, Nukerke, Okegem, Uitbergen, Waasmunster, Zarlardinge. Bedevaarders kwamen er, op zijn feestdag 17 januari en ook op andere dagen, Sint-Antonius Abt vereren tegen boze geesten, vee- en besmettelijke ziekten, pest, roos, zweren.

In de beeldende kunst wordt Antonius Abt voorgesteld als kluizenaar, met de tau (Sint-Antoniuskruis waarmee hij de hellevorst bezweerde), met een duivel (die hij met de voeten vertrapt), met een varken (als symbool van de diabolieën waarmee Satan hem lastig viel), met een bel of klokje (die zijn volgelingen, de antonieten, plachten te hanteren), met een boek (bijbel), een

rozenkrans, een fakkel of vurige vlammen (verwijzend naar het Sint-Antoniusvuur).

De verzoeken van Antonius hebben talrijke kunstenaars geïnspireerd (o.a. Grünewald, Bosch, Dürer, Schongauer, Redon, Ernst, Dali)⁴⁵.

Reliëfs

De oorspronkelijke reliëfs in gebakken steengoed, die het kluzenaarsleven van Sint-Antonius Abt uitbeelden, werden (blootgesteld aan weer en wind) door de tand des tijds aangevreten, beschadigd en verbrokken.

Suzanne Bruggheeman maakte nieuwe reliëfs in terracotta die in 1987 door Antoine Bockaert in de nissen geplaatst werden. Deze kleurrijke afbeeldingen, gebeurtenissen en wonderen uit het leven van Sint-Antonius, werden door de ontwerper toegelicht in een geïllustreerd devotieboekje dat wel eens aan vrome bedevaarders werd aangeboden.

Bij een rondgang omheen de kapel gaat men achtereenvolgens langs de volgende taferelen:

Rechtse zijgevel:

- Antonius gaf gevolg van het woord van Jezus tot de rijke jongeling: *Ga heen, verkoop alles wat gij hebt en geef het den armen, en gij zult een schat hebben in den hemel, en kom herwaarts, neem het kruis op en volg Mij* (Mc 10:21, Mt 19:21, Lc 18:22).
- Antonius leefde als jonge eremiet in de buurt van zijn geboorteplaats, in armoede deugdzaamheid en boetedoening.
- Antonius woonde eenzaam in een rotshol, waar hij belaagd werd door helse geesten die hem in vreeswekkende gedaanten verschenen (afb. 12).

Achtergevel:

- Met een gevangen rat in de handen bad Antonius tot de Heer opdat de schaarse gewassen van de mensen door de knaagdieren niet zouden

⁴⁵ J.J.TIMMERS, a.w., blz. 234, 235.
Grote Winkler Prins Encyclopedie. Elsevier, deel 2, 8^e druk, blz. 284, 285.
R.RUYS, *Tot heil van mens en dier*, Gent 1989, blz. 45-54.

opgevreten worden, waarop het ongedierte zich terugtrok.

- Antonius waadde met zijn gezellen door een rivier en bedwong met bovennatuurlijke kracht de krokodillen die hen aanvielen.
- Antonius bad tot de Heer om hulp toen zijn gezellen door een aanhoudende droogte van dorst dreigden om te komen en een bron ontsproot.

Linkse zijgevel:

- Antonius, eenzaam in zijn kluis, ontving dagelijks een half broodje van een raaf. Toen de kluizenaar Paulus hem met Pasen kwam bezoeken bracht de raaf een gans broodje. Een banderol draagt de psalmtekst: *Zie hoe goed het is als broeders eendrachtig samen te zijn.*
- Op Gods ingeving ging Antonius naar de kluizenaar Paulus toen deze gestorven was. Hij begroef de dode eremiet in een put die door twee leeuwen gegraven werd.
- *Verlangend en kwijnend ziet mijn ziel uit naar de voorhaven van de Heer. Amen*, een psalmvers op een boekrol. Antonius stierf zacht en vredig in 356. Aan zijn leerlingen had hij bevolen zijn graf verborgen te houden.

Verering

Het ontstaan en de groei van de verering tot Sint-Antonius Abt in de nieuwe Zandekapel te Hansbeke kan ook nu nagegaan worden door zanten van het aantal Antonius-doopnamen (zie het histogram - afb.13 dat de frequentie geeft van de doopnaam per decennium vanaf 1624 tot 1970).

In de vroegere eeuwen werd te Hansbeke slechts af en toe een jongentje Antonius gedoopt: precies geteld 15 maal gedurende een periode van 275 jaren of gemiddeld eens om de 20 jaren. Na de bouw van de Zandekapel verschenen de roepnamen Antoine/Antoon (en ook wel Antoinette/Antonia) in stijgend aantal, de eerste maal in 1906 in het gezin Achiel Vuylsteke-Roygens, daarna in 1907 in het gezin Henri Van Overbeke-Bruggeman, twee notabele families te Hansbeke.

Hier volgt een overzicht van de Hansbeekse families die een kindje naar de heilige noemden:

Antoine, Antoon

- 1901-1910 2x
Vuylsteke 1906, Van Overbeke 1909
- 1911-1920 3x
De Boever 1912, De Mulder 1918, Willems 1919
- 1921-1930 20x
Union 1922, Van Vynckt 1922, Carette 1923, Martens 1924, Van der Voort 1925, Vermeire 1926, Bauwens 1927, De Clercq 1927, Dhaenens 1928, Dhondt 1928, Muys 1928, Verbiest 1928, De Groote 1929, De Ruyck 1929, Haesaert 1929, Hoste 1929, Van de Walle 1929, De Groote 1930, Muys 1930, Neyrinck 1930
- 1931-1940 15x
Vermeire 1931, Van Hoorebeke 1932, De Wulf 1934, Haesaert 1934, Bultinck 1936, Maenhout 1937, Onderbeke 1937, Van Heule 1937, Vermeire 1937, Boucquaert 1939, De Jaeger 1939, Dhoore 1939, Van Ooteghem 1939, Cleppe 1940, De Groote 1940
- 1941-1950 10x
De Muyt 1941, Dobbelaere 1941, Cathoir 1943, Canoot 1945, Dhaenens 1946, Claeys 1947, Langerart 1948, Smessaert 1948, Standaert 1949, Van Couter 1949.

Antoinette/Antonia

- 1901-1910 1x
Van Thornhout 1902
- 1921-1930 3x
Van der Voort 1926, Van Vynckt 1928, De Groote 1930
- 1931-1940 2x
Vriendt 1931, Reyniers 1932
- 1941-1950 1x
De Groote 1946
- 1951-1960 1x
De Wispelaere 1952

Deze lijst is wellicht onvolledig. Ze werd geëxcerpeerd uit de burgerlijke geboorteregisters van Hansbeke en vermeldt enkel de boorlingen die te Hansbeke geboren en geregistreerd zijn, niet deze die in een kraaminrichting van een provincie- of grootstad ter wereld kwamen en aldaar werden ingeschreven.

Toch zijn de resultaten van het onderzoek veelbetekend. Ze tonen aan dat de verering van Sint-Antonius te Hansbeke pas ontstond na de bouw in 1901 van de nieuwe Zandekapel, zeer intens was in de jaren twintig en dertig, en ook nog na de Tweede Wereldoorlog gedurende een decennium lang levendig bleef.

Het is inderdaad door mondelinge overlevering bekend dat men (ook uit omliggende dorpen) op beeweg kwam naar de Zandekapel, waar Sint-Antonius Abt aangeroepen werd om mens en dier van ziekten en plagen te vrijwaren of te genezen.

Leon Van Driessche, geboren Hansbekenaar (°1890) haalde dit in 1952 even aan in de door hem bewerkte en aangevulde kroniek van de historici De Potter en Broeckaert⁴⁶.

Ook Charles De Jaeger (°Hansbeke 1892) vertelde tijdens een gesprek in 1973 met de redactie van *Vlakaf*⁴⁷ dat vele mensen *van verschillende dorpen* naar Zandekapel beeweegden tegen ziekten bij het vee. Op het altaar plaatste men een wassen beeltenis van het zieke of zorgbarende dier, stak een penning in de offerblok, en ging al biddend driemaal rond de kapel. Volgens de zegsman kwam men op beeweg bijvoorbeeld *als men een konijn had die moest jongenen* en offerde een wassen konijntje.

De bedevaarders vereerden er ook de relikwie van Sint-Antonius Abt, die nu nog steeds in de kapel berust⁴⁸. De Sint-Petrus- en Pauluskerk bezit sedert

⁴⁶ *Geschiedenis der gemeente Hansbeke volgens Frans De Potter en Jan Broeckaert, bewerkt en aangevuld door Leon Van Driessche*, Hansbeke, 1952, blz. 52.

⁴⁷ *Vlakaf*, Eerste Reeks, 2de jg (1973), nr. 3, blz. 3.

⁴⁸ Benevens de relikwieën van de H.Coleta en van Sint-Antonius Abt wordt in de kapel ook nog een relik van de H.Hubertus bewaard, die door Renilde Van Poucke, tante van Suzanna Bruggheman, uit de abdij van Saint-Hubert medegebracht werd.

1934 ook een relik (gebeente) van de heilige, waarmede toen in de kerk gezegend werd.

Sommigen herinneren zich dat de wassen beeldjes, evenals waskaarsen, in de kapel bij de er aanwezige bewaarder konden gekocht worden. Enkele van de geofferde beeldjes zijn bewaard gebleven. Tot voor kort lagen nog een 10-tal ex-voto's op het altaar: 5 varkentjes, 3 schaapjes, 1 geitje en 2 duifjes. Momenteel zijn ze veilig opgeborgen bij de eigenares van de kapel.

De term "ex-voto" betekent letterlijk *gegeven uit gelofte*. Een ex-voto is als zodanig een voorwerp dat gegeven werd ingevolge een gedane belofte aan een bepaalde heilige, uit dankbaarheid voor een verkregen genezing van mens of dier. Maar een ex-voto werd ook geofferd om een genezing te bekomen⁴⁹.

Volgens zegsman Charles De Jaeger zouden de wassen beeltenissen in de Zandekapel veeleer als smeekoffer dan als dankoffer moeten beschouwd worden.

Het ex-voto bestond oorspronkelijk uit ongevormd was. Mettertijd werd het door de votanten gekneet tot bepaalde vormen (dieren, lichaamsdelen, menselijke figuren), nadien werd het wassen ex-voto door (kleinschalige) bedrijven vervaardigd. De waskaars in het bijzonder is het traditionele ex-voto bij uitstek⁵⁰.

De wassen ex-voto's in de Zandekapel (hol, met nerf en merkteken) zijn waarschijnlijk afkomstig van de wasgieterij Bert, Patijntjesstraat Gent, gesticht door Pieter Jan Bert in 1829.

Naast de wassen wijgeschenken bestonden/bestaan ook ex-voto's in ijzer, brons, zilver, gebakken aarde, natuursteen, marmer, hout. Allerhande afbeeldingen of voorwerpen kwamen/komen in aanmerking om als ex-voto geschonken te worden: antropomorfe (menselijke) en zoömorfe (dierlijke)

⁴⁹ M.ADRIAEN, *Ex-voto's in Vlaanderen*, Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen, Gent, 1997.

⁵⁰ M.ADRIAEN, *Wassen ex-voto's in Vlaanderen*, in *Oost-Vlaamse Zanten*, jg. LXXII, nr. 1, blz. 63-68.

afbeeldingen (doorgaans in was), kaarsen, bloemen, juwelen, munten, medailles, krukken, wandelstokken, plaketten, (geportretteerde) schilderijen⁵¹.

Waarschijnlijk werden de halskettingen, de paternosters en de medailles waarmede het O.L.Vrouwbeeld met Kind Jezus in de Zandekapel omhangen is, door bedevaarders geschonken. Een halsbandje om de hals van het Mariabeeld zou een gift zijn van de tante van Maria Claeys (Eleke De Vleeschouwer!). Eigenlijk is de nieuwe Zandekapel een ex-voto van Monica Lambrecht uit dankbaarheid voor een geslaagde oogoperatie.

Bewaarders van de kapel

Bereidwillige buurtbewoners hielden sedert mensenheugenis toezicht op de Zandekapel. Ze bezaten de sleutel van de ingang deur en stelden het bedehuis op zon- en feestdagen open voor bezoekers en bedevaarders. Ze hielden de kapel en het omhaagd lapje grond proper en netjes, smukten het altaar op met planten en bloemen en waakten over waslicht en offerpenningen.

Marie Van Hulle⁵², echtgenote van Aimé Van Den Berghe smid op de wijk Zande (nu Zandestraat 18), was bewaarder van het bedehuis tijdens het interbellum. Ze eiste absolute stilte in de kapel en kinderen moesten door hun ouders aan de hand gehouden worden.

Na haar overlijden in 1943 hertrouwde Aimé Van Den Berghe met Romanie Vander Plaetsen⁵³, de getrouwe huishoudster van dokter Jules De Waele die een drietal jaren tevoren gestorven was. Romanie ontfermde zich over de Zandekapel van 1943 tot 1964, gedurende meer dan 20 jaren.

⁵¹ W.GIRALDO, *Het ex-voto, een boeiend object met vele gezichten*, in *Oost-Vlaamse Zanten*, jg. LXXII, nr. 1, blz. 58-62.

⁵² Marie Van Hulle, dochter van Petrus en Melanie De Cock, werd op 12 juli 1869 te Merendree geboren. Ze huwde er op 26 november 1913 met Aimé Van Den Berghe (°Nevele 07.05.1878), zoon van Bruno en Marie-Virginie Coopman. Ze overleed te Hansbeke op 7 maart 1943.

⁵³ Romanie Van Der Plaetsen werd op 7 juli 1889 te Lotenhulle geboren. Ze was een dochter van August en Francisca De Backer. Ze huwde op 21 juli 1943 te Hansbeke, op late leeftijd, met Aimé Van Den Berghe (°Nevele 07.05.1878, †Hansbeke 17.04.1953), weduwnaar van Marie Van Hulle. Ze overleed te Hansbeke op 8 juni 1975, in de gezegende ouderdom van 85 jaren.

Huidige Zandekapel.
Exterieur vanuit ZO, ca. 1960.

Ze werd opgevolgd door Maria Claeys⁵⁴ die, sinds haar huwelijk met Michel Cathoir, op de wijk Zande een kruidenierswinkel openhield (nu Zandestraat 19). “Mietje Cathoir” zoals men haar noemde, koesterde de Mariakapel gedurende 15 jaren, van 1964 tot 1979. Gedurende het tweede lustrum van de Zandewijkfeesten, die sedert de bouw van de sociale woonwijk ieder jaar (opnieuw) gehouden worden, werd Mietje op 16 juni 1979 om haar jarenlange inzet ten dienste van de kapel door het wijk- en feestcomité gehuldigd. Ze werd door de schooljeugd en de bewoners van het gehucht aan haar woning afgehaald en stoetsgewijze naar de versierde kapel begeleid, waar haar een bloemstuk overhandigd werd. Onderpastoor Frans De Vlieger hield er een gelegenheidstoespraak. Het schoolkoor Windekind, onder leiding van Ronny Tack, zong enkele Marialieder. Na de zangstonde bracht men het Mariabeeld in stoet van de kapel naar de feesttent waar de eucharistieviering, opgedragen door de onderpastoor en opgeluisterd door het Sint-Pieterskoor (gedirigeerd door Luc Bingé en aan het orgel begeleid door Olga Dhaenens) door talrijke mensen bijgewoond werd⁵⁵.

Tijdens het oponthoud aan de kapel werd de sleutel van het bedehuis, in aanwezigheid van de familie Bruggheeman uit Ursel, aan Godelieve Claeys⁵⁶ overhandigd, die sedertdien reeds gedurende 18 volle jaren welwillend en belangloos instaat voor het onderhoud van de bidplaats.

Herstellingen aan de kapel

Sinds de jaren zestig werden aan de huidige kapel door toedoen van Charles Bruggheeman regelmatig onderhouds- en herstellingswerken uitgevoerd. L.Aelterman uit Gent restaureerde in 1963 de gebroken glas-in-loodramen. Lucien Taghon uit Ursel plaatste in 1966 nieuwe dakleien in eternit. Lucien

⁵⁴ Maria Claeys was een dochter van Henri en Mathilde Langerart. Ze werd te Hansbeke op 14 oktober 1906 geboren. Ze huwde er op 23 mei 1932 met Michel Cathoir (°Hansbeke 31 mei 1906, †Gent 04.01.1977), zoon van Theophiel en Mathilde Ardeel. Ze overleed te Gent op 23 augustus 1984.

⁵⁵ W.N., *Mietje Cathoir zal de Zandewijkfeesten niet vergeten*, in Het Volk, 20 juni 1979.

⁵⁶ Godelieve Claeys, dochter van Theofiel en Elodie Martens, werd op 31 juli 1933 te Zomergem geboren. Ze huwde op 20 april 1963 te Lovendegem met Antoine Bockaert (°Bellem 11.01.1932, †Hansbeke 08.07.1991), zoon van René en Alice Claeys.

De Pestel uit Hansbeke herstelde in 1967 de bepleistering van de binnenmuren. Antoine Bockaert repareerde in 1968 het plankier rondom de kapel en de door afbrokkeling beschadigde buitenmuren. Eddy Jonckee uit Oostwinkel verving in 1974 de beschadigde glas-in-loodramen door matglas. Antoine Bockaert plaatste in 1987 de nieuwe reliëfs in de blinde vensters⁵⁷.

SAMENVATTING

Op een stuk kouterland in de wijk Zande te Hansbeke werd in (of omstreeks) 1763 een (Maria)kapelletje gebouwd. De (vermoedelijke) bouwheer was Pieter Sutterman (°Hansbeke 23.05.1687, †Hansbeke 15.04.1773), eigenaar van het kouterstuk. Waarschijnlijk liet hij het bedehuisje oprichten naar aanleiding van de priesterwijding van zijn jongste zoon Joos-Andreas. In het kapelletje ontstond een intense verering tot de H.Coleta die aangeropen werd voor een voorspoedige bevalling en tegen oogziekten.

In 1901 werd het bouwvallig bedehuisje door een neogotische Mariakapel vervangen, in opdracht en op kosten van Monica Lambrecht (°Hansbeke 03.10.1824, †Merendree 05.04.1903), weduwe van Charles-Jean De Seille, uit dankbaarheid om een geslaagde oogoperatie die ze op late leeftijd moest ondergaan. Door de aanwezigheid van reliëfs in de blinde spitsboogvensters van de nieuwe bidplaats, die taferelen en wonderen voorstellen uit het leven van Sint-Antonius Abt, ontstond een levendige verering tot deze heilige die er door talrijke bedevaarders aangeropen werd tegen ziekten van mens en dier.

Er is sedertdien veel veranderd. Toch is de verering tot O.L.Vrouw (en tot Sint-Antonius met het varkentje) er (nog) niet volledig uitgebloeid. Af en toe treedt iemand nog eens binnen in dit huis van stilte en gebed: een vrome parochiaan, een wandelaar, een (nieuwsgierige plattelands)toerist. Ieder jaar op een avond in de meimaand komen buurtbewoners er nog eens samen, onder leiding van de parochiepriester, voor een gebed en een Marialied. En tijdens het jaarlijkse wijkfeest op het weekend van Pinksteren wordt de kapel door het feestcomité versierd en in het daglicht gesteld.

⁵⁷ Familiearchief Charles Brugghevan, Ursel.

AFBEELDINGEN

Ter beschikking gesteld (of getekend) door:

Bestuur van Monumenten en Landschappen van Oost-Vlaanderen, Gent, nr. 4.

Bruggheman Suzanne, Ursel, nr. 11.

Claeys Godelieve, Hansbeke, nr. 8.

De Ruyck Lieven, Landegem, nrs. 5, 10, 13.

Heemkring Het Land van Nevele, nr. 6.

Heemkring Emiel Mettenanxt, Bellem, nr. 14.

Leenknecht Robert, Hansbeke, nr. 3.

Martens Albert, Gent, nrs. 1, 7, 12.

Quintyn Willy, Hansbeke, kaftfoto.

Rijksarchief Gent, nrs. 2, 9.

DANKWOORD

Hartelijk dank voor hun gewaardeerde medewerking aan: Suzanne Bruggheman, Marcel Canoot, Godelieve Claeys, Julien De Baets, Dirk De Reuck, Lieven De Ruyck, Arnold Eloy, Germaine Ingels, Kathleen Lanclus, Robert Leenknecht, Antoine Maenhout, mijn zuster Jeanne Martens, Willy Quintyn, Julien Scherpereel, Sven De Bevere, Marie-Therèse Van Hecke en het bestuur van de heemkring Het Land van Nevele.

Albert MARTENS, Gent

Gezinsfiche

SUTTERMAN Pieter	1x LAMME Livina
fs Pieter en Livina Maenhout	fa Jan en Petronilla Van Vynckt
°Hansbeke 23.05.1687	°Hansbeke 19.04.1689
	x Hansbeke 30.04.1711
†Hansbeke 15.04.1773	

Kinderen 1x

1. Jan Baptiste	x Maenhout Marie
°Hansbeke 15.03.1712	°Hansbeke 17.01.1708
	x Hansbeke 11.04.1740
†Hansbeke 25.09.1772	†Hansbeke 15.05.1778
2. Petronilla	
°Hansbeke 16.03.1714	
†Gent 15.02.1786	
3. Maria Anna	
°Hansbeke 30.09.1715	
†	
4. Boudewijn	
°Hansbeke 12.11.1716	x De Pauw Joanna Theresia
†Hansbeke 25.10.1777	°Bellem 14.03.1728
	†Hansbeke 08.09.1794
5. Pieter Frans	
°Hansbeke 22.04.1718	
†Hansbeke 24.07.1721	

	2x DE SMET Joanna
	fa Andries
	° 1699
	†Hansbeke 17.07.1741

Kinderen 2x

6. Joanna	
°Hansbeke 16.11.1721	
†Hansbeke 17.11.1721	
7. Barbarina	
° 1723	1x Loontiens Jozef
	2x Van Ruymbeke Ignace

8. Joos
 °Hansbeke 01.04.1725
 †Hansbeke 25.12.1734
9. Pieter Frans
 °Hansbeke 30.01.1727
 †Oostrozebeke 26.04.1794
10. Joanna Catharina
 °Hansbeke 21.04.1729
11. Livina x De Schuyter Pieter
 °Hansbeke 15.12.1730 °Hansbeke 11.05.1730
 x Hansbeke 23.04.1754
12. Marie Rosa
 °Hansbeke 17.03.1733
13. Bernard
 °Hansbeke 11.05.1734
 †Hansbeke 11.12.1735
14. Bernard Frans
 °Hansbeke 18.07.1736
 †Hansbeke 05.09.1772
15. Joos Andreas
 °Hansbeke 17.10.1737
 †Hansbeke 30.06.1818
16. Domien Frans
 °Hansbeke 22.06.1739
 †Hansbeke 25.09.1739

3x DANNEELS Joanna
 fa Guilliame en Maria Wieme
 °Hansbeke 21.08.1722
 x Hansbeke 07.03.1748
 †Hansbeke 18.07.1769

Kinderen 3x

17. Joanna Petronilla x Braet Jan Baptiste
 °Hansbeke 10.06.1748
 x Hansbeke 10.09.1772

Kwartierstaat

Lambrecht Gillis ° 1692 †Hansbeke 11.02.1783 Bogaert Petronilla °Hansbeke 08.01.1701 †Hansbeke 25.05.1760 Maenhout Pieter-Frans °Hansbeke 18.03.1721 †Hansbeke 05.11.1765 De Decker Theresia °Hansbeke 16.06.1725 †Hansbeke 05.01.1784	Martens Jan °Hansbeke 25.03.1719 †Hansbeke 23.01.1801 De Brauwer Maria-Franisca °Hansbeke 22.04.1724 †Hansbeke 19.06.1806 Maenhout Jan °Hansbeke 06.06.1705 †Hansbeke 01.02.1785 Haerens Maria-Franisca ° 1719 †Hansbeke 01.07.1761	x Hansbeke 16.06.1724	x Hansbeke 10.02.1746	x Hansbeke 08.02.1744	x 08.02.1744	
Lambrecht Bernard °Hansbeke 29.12.1736 † x Hansbeke 02.06.1770	Maenhout Marie-Anne °Hansbeke 21.11.1746 †Hansbeke 31.05.1827	Martens Jacob °Hansbeke 04.09.1748 †Hansbeke 20.04.1794 x Hansbeke 24.09.1776	Maenhout Livina °Hansbeke 29.12.1756 †Hansbeke 01.01.1834			
Lambrecht Joos °Hansbeke 04.03.1779 †Hansbeke 17.09.1843 x Hansbeke 20.12.1819	Martens Maria-Anna °Hansbeke 23.10.1786 †Merendree 21.03.1860					
Lambrecht Monica °Hansbeke 03.10.1824 †Merendree 05.04.1903						x Merendree 23.11.1864 Charles-Jean De Seille

DE “BLAUWE REIGER”, HEERSER IN DE LUCHT BOVEN HET LAND VAN NEVELE

Op bijna geen enkele plaats in België komt de blauwe reiger zo veelvuldig voor als in het “historisch Land van Nevele” met als pleisterplaats voor zijn voortplanting de onmiddellijke omgeving van het kasteel van Ooidonk, de laatste vesting van de heren van Nevele.

Hij heeft ook zijn plaats ingenomen bij de heraldiek. Zo staat hij centraal op het familiewapen van de familie Braet (zie kافت *Land van Nevele*, jg. XXIV, afl. 2) die haar bakermat heeft in onze contreien. Met zijn grootte van ongeveer 95 cm is hij meteen ook de grootste vogel die in onze streek broedt.

De blauwe reiger is een kolonievogel wiens wetenschappelijke naam “*ardea cenerea*” luidt. In Frankrijk wordt hij “*héron cendré*” genoemd, in Engeland “*common heron*” en in Duitsland “*Fischreiher*”. In Frans-Vlaanderen en de streek van Ieper noemt men hem “*he(e)ger(e)*” en in de omgeving van Hulst (Zeeland) en Geraardsbergen wordt hij “*reigaard*” genoemd. Op sommige plaatsen is zijn naam een samenstelling met het woord paling zoals “*palingdief*” (Poperinge), “*palingreiger*” (Watervliet, Sint-Laureins), “*palingspakker*” (Zevokote, Pervijze) en “*palingstekker*” (Stene, Keiem, Boezinge)¹. Bij ons wordt hij meestal gewoonweg “*reiger*” genoemd, zonder verdere specificatie.

Hij behoort tot de familie van de “*reigerachtigen*” (Ardeidae) die zo’n 60 soorten omvat. Het is een grote blauwgrijze steltloper met witte buik, een donkere kopstreep, lange donkere poten en een grote gele puntige snavel. Hij is zeer argwanend maar schrikt er anderzijds niet voor terug om tuinvijvertjes, zelfs in de directe omgeving van een woning, deskundig leeg te vissen. In tegenstelling tot de ooievaar houdt de reiger tijdens zijn vlucht de hals in een S-vorm gekromd.

Reigers zijn hoofdzakelijk viseters, maar kikkers, waterinsecten en jonge watervogels staan ook op hun menu. ‘s Winters worden ook muizen en mollen verorberd. Deze gevarieerde spijskaart verklaart wellicht waarom de blauwe

¹ V.VAN DEN HEEDE, J. VAN KEYMEULEN, V.DE TIER, *Woordenboek van de Vlaamse dialecten, Algemene woordenschat, Aflevering 1 Vogels*, blz. 218-219.

De blauwe reiger
(uit: De Vogels van België, uitg. NV Fort - Produkten)

reiger ondanks felle vervolging (pas volledig beschermd sinds 1972) als broedvogel overleefd is gebleven waar een gespecialiseerde viseter, en tevens kolonievogel, als de aalscholver in de meeste landen van Europa van het toneel is verdwenen².

De blauwe reiger is een trekvogel met neiging om steeds meer noordelijker te overwinteren tijdens zachte winters. Waarnemingen, eind de jaren zestig, wezen uit dat ongeveer 40% van de Belgische reigers standvogels waren. In de lente bouwen beide partners samen hun nest en broeden om beurt gedurende 25 tot 28 dagen. Er is één broedsel per jaar (zeer uitzonderlijk twee) maar er zijn wel nalegels. Een reigersnest telt over het algemeen 4 jongen die na 8 tot 9 weken het nest verlaten³.

Het koloniaal broeden van de reigers vergemakkelijkt het onderzoek naar hun broedbestand. In Groot-Brittannië zijn er al jaarlijkse tellingen sinds 1928. In ons land dateren de vroegste gegevens van 1913, jaarlijkse tellingen zijn er sinds 1982⁴.

Tot en met de jaren zestig beperkte het broedareaal van de blauwe reiger zich tot de kuststreek en het gebied rond de IJzer met enkele uitschieters in Berendrecht (Antwerpen) en Bachte-Maria-Leerne (Oost-Vlaanderen).

In het begin van de jaren tachtig zien we een verspreiding over gans Vlaanderen (zie kaartjes broedareaal). In Wallonië blijft hij echter een schaarse broedvogel. Op Europees vlak doet de blauwe reiger het zeer goed in ons land. Inzake nestdensiteit (aantal nesten per 1000 km²) doen enkel Nederland en Denemarken beter dan ons⁵.

Het hoogste aantal nesten in ons land ooit opgetekend was 1.782 in het jaar 1983. Na een strenge winter valt het reigersbestand steeds terug. Ons land telt een 35-tal kolonies waarvan de oudste dateren van het begin van deze eeuw.

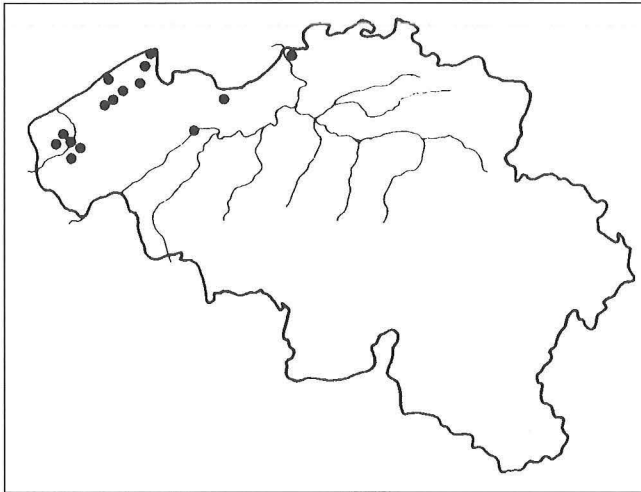
² L.MENSCHAERT, *Zijn er nog vogels, waarnemingen van vogels in het zuidwesten van Oost-Vlaanderen*, De Wielewaal, 1991, blz. 55.

³ Graaf L.LIPPENS, H.WILLE, *Atlas van de vogels in België en West-Europa*, Lannoo Tielt-Utrecht, 1972, blz. 102-103.

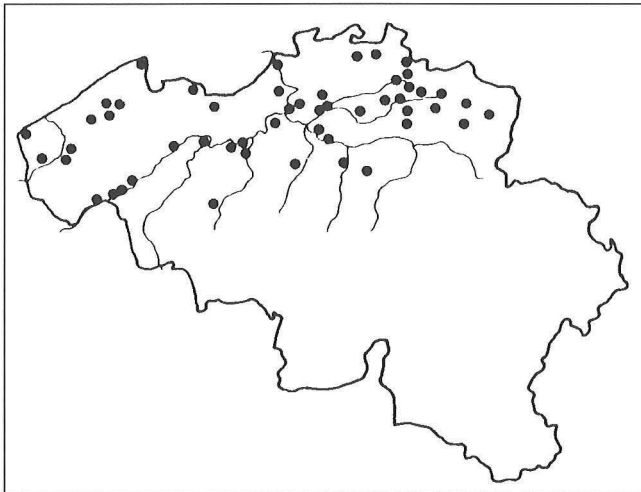
⁴ J.VAN VESSEM, *Broedbestand en broedkolonies van de blauwe reiger (ardea cinerea) in België van 1982 tot en met 1986*, De Giervalk 1988, nr. 78, blz. 69.

⁵ J.VAN VESSEM, a.w., blz. 74-75.

Reigerspopulatie in Vlaanderen

Situatie jaren zestig

Situatie begin jaren tachtig

(Uit: J. Van Vesseem, Giervolk 78 (1988), blz. 74)

De eerste broedgevallen in onze streek kwamen voor in de onmiddellijke omgeving van de Kranepoel te Bellem waar men in 1885 melding maakt van “vele nesten”. De kolonie bestond vermoedelijk al van vroeger maar hiervan zijn geen echte bewijsstukken voorhanden. De laatste broedgevallen werden vastgesteld in 1947⁶.

De reigerskolonie van Ooidonk ontstond in 1919 en bevindt zich in het park achter het kasteel, langs de rand van het bos, met zicht op de Leie en omliggende weilanden. Het merendeel van de bomen zijn eiken. De nesten bevinden zich in de kruinen van de bomen op meer dan 30 meter boven de begane grond.

De eerste tellingen alhier dateren van 1945. Toen werden 40 tot 45 bewoonde nesten geteld. Dit aantal bleef nagenoeg ongewijzigd tot aan de zomer van 1962. Door de zeer strenge winter van 1962-1963 werd het reigersbestand op 1 jaar tijd gehalveerd. 1966 was het absolute laagterecord met slechts 16 nesten. Over gans België werden toen slechts 178 nesten geteld. Slechts 6 kolonies waren bewoond, 4 in West-Vlaanderen (Woumen, Alveringem, Koolkerke, Meetkerke), 1 in Antwerpen (Berendrecht) en 1 in Oost-Vlaanderen (Bachte-Maria-Leerne).

In 1969 was Ooidonk met 40 bewoonde nesten de derde grootste kolonie van het land⁷ na Westkerke (80 nesten) en Koolkerke (47 nesten) maar vóór Berendrecht (35 nesten).

Begin de jaren tachtig splitste de reigerie zich en werd een tweede kolonie gevormd op een 300-tal meter van de hoofdkolonie. In 1983 telde deze afgescheurde broedplaats 15 nesten, in 1989 waren dat er 20. Bij de telling van 1983 werden in het hoofddeel van de kolonie 34 nestbomen geregistreerd met gemiddeld zes nesten per boom. In één boom werden niet minder dan 17 nesten geteld⁸. Bij de nesttellingen van het Instituut voor Natuurbehoud worden de twee kolonies steeds als één reigerie geteld.

6. I.HOSTE, *De vogels van Aalter en Knesselare*, De Wielewaal-Quercus-B.N.V.R., 1987, blz. 60.

7. Graaf L.LIPPENS, H. WILLE, *a.w.*, blz. 102-103.

8. J.VAN VESSEM, *a.w.*, blz. 80.

1983 was trouwens een recordjaar voor de reigerie van Ooidonk. Met 214 nesten bereikte de kolonie het recordaantal nesten van Berendrecht tijdens de jaren twintig en was hiermee veruit de grootste kolonie van België. Vermoedelijk was Ooidonk toen reeds verscheidene jaren 's lands grootste kolonie maar cijfergegevens om dit te bewijzen zijn niet voorhanden.

Samengevat kunnen we stellen dat het reigersbestand te Bachte-Maria-Leerne gedurende deze eeuw een zeer geleidelijke toename kende en gedurende de laatste 50 jaar steeds een kleine 10% van de totale Belgische reigerspopulatie uitmaakte en dat dit zonder de bescherming van de adellijke familie t'Kint de Roodenbeke zeker niet het geval was geweest.

We stellen een daling vast na 1963 met een dieptepunt in 1966 en daarna een nog sterkere stijging die zijn hoogtepunt bereikte in 1983. Drie opeenvolgende koude winters deden het nestenbestand in 1987 dalen tot onder de honderd maar daarna herpakte de kolonie zich opnieuw, steeds weer onderhevig aan de grillen en de onvoorspelbaarheden van de natuur.

Met een gemiddelde van 156 bewoonde nesten over de laatste 12 tellingen ziet het er niet naar uit dat de blauwe reiger reeds aanstalten maakt om het luchtruim boven het Land van Nevele en de Leievallei te verlaten.

André BOLLAERT, Poesele

Met dank aan de heer Alain De Vreese, penningmeester van de Nevelse natuurvereniging "De Ratel" die ons de weg wees naar de bronnen voor deze bijdragen en mevrouw Paula Ulenaers, coördinator van het reigersonderzoek in België bij het Instituut voor Natuurbehoud te Brussel die, naast heel wat informatie, ons de meeste gegevens over de nesttellingen bezorgde.

Bijlage 1 - Aantal getelde nesten in Ooidonk

1919: enkele

1945: 40 - 45⁹

1955: 45¹⁰

⁹. Vogelwerkgroep Gent, *Avifaunagids van het gewest Gent en de Kanaalzone*, De Wielewaal, Gent, 1979, blz. 60.

¹⁰. Vogelwerkgroep Gent, *a.w.*, blz. 60

1962: 40¹¹
1966: 16¹²
1969: 40¹³
1976: 50 - 60¹⁴
1982: 189¹⁵
1983: 214¹⁶
1985: 135¹⁷
1986: 122¹⁸
1987: 94¹⁹
1988: 145²⁰
1989: 160²¹
1990: 136²²
1991: 100²³
1993: 127²⁴
1994: 155²⁵
1995: 138²⁶

Bijlage 2 - Enkele gegevens over het aantal getelde nesten in België

1939: ongeveer 450²⁷
1945: ongeveer 900²⁸

-
11. Vogelwerkgroep Gent, *a.w.*, blz. 60
 12. L.MENSCHAERT, *a.w.*, blz. 55.
 13. Graaf L.LIPPENS, H.WILLE, *a.w.*, blz. 102-103.
 14. Vogelwerkgroep Gent, *a.w.*, blz. 60
 15. J.VAN VESSEM, *a.w.*, blz. 95.
 16. J.VAN VESSEM, *a.w.*, blz. 95.
 17. J.VAN VESSEM, *a.w.*, blz. 95.
 18. J.VAN VESSEM, *a.w.*, blz. 95.
 19. P.ULENAERS, persoonlijke mededeling.
 20. P.ULENAERS, persoonlijke mededeling.
 21. P.ULENAERS, persoonlijke mededeling.
 22. P.ULENAERS, persoonlijke mededeling.
 23. P.ULENAERS, persoonlijke mededeling.
 24. P.ULENAERS, persoonlijke mededeling.
 25. P.ULENAERS, persoonlijke mededeling.
 26. P.ULENAERS, persoonlijke mededeling.
 27. Graaf L.LIPPENS, H.WILLE, *a.w.*, blz. 102-103.
 28. Graaf L.LIPPENS, H.WILLE, *a.w.*, blz. 102-103.

1952: ongeveer 652²⁹
1955: ongeveer 490³⁰
1966: 178³¹
1969: 297³²
1981: 1436³³
1982: 1703³⁴
1983: 1783³⁵
1984: 1617³⁶
1985: 1401³⁷
1986: 1343³⁸

^{29.} Graaf L.LIPPENS, H.WILLE, *a.w.*, blz. 102-103.

^{30.} Graaf L.LIPPENS, H.WILLE, *a.w.*, blz. 102-103.

^{31.} L.MENSCHAERT, *a.w.*, blz. 55

^{32.} Graaf L.LIPPENS, H.WILLE, *a.w.*, blz. 102-103.

^{33.} J.VAN VESSEM, *a.w.*, blz. 72.

^{34.} J.VAN VESSEM, *a.w.*, blz. 72.

^{35.} J.VAN VESSEM, *a.w.*, blz. 72.

^{36.} J.VAN VESSEM, *a.w.*, blz. 72.

^{37.} J.VAN VESSEM, *a.w.*, blz. 72.

^{38.} J.VAN VESSEM, *a.w.*, blz. 72.

EEN FABRIKANTSZOON EN EEN BAKKER WORDEN SCHRIJVER: CYRIEL BUYSSE VERSUS STIJN STREUVELS

Rond de eeuwwisseling golden Cyriel Buysse en Stijn Streuvels als de twee reuzen van de Vlaamse literatuur. Beiden schreven tientallen naturalistische romans, waarvan de meesten nog steeds heel leeswaardig zijn.

Buysse werd geboren op 20 september 1859 als zoon van een Nevelse fabrikant. Er was nog schrijftalent in de familie, namelijk zijn tantes Rosalie en Virginie Loveling. Streuvels werd twaalf jaar later - op 3 oktober 1871 - geboren in Heule als de bakkerszoon Frank Lateur en zijn oom was... Guido Gezelle.

Opvallend is echter de enorme (ongewilde?) kloof die tussen beide schrijvers groeide. Deze kloof had te maken met hun afkomst, overtuiging en karakter maar ook met de politieke strijd en de naijver uit die periode. In de uitgebreide biografie over Stijn Streuvels belicht Hedwig Speliers regelmatig die tweespalt.¹

Daarenboven waren ook hun werken inhoudelijk en op het vlak van stijl verschillend. August Vermeylen die hen allebei via het tijdschrift "Van Nu en Straks" goed heeft gekend, zag het als volgt: *Streuvels is lyrischer, Buysse meer dramaturg. Streuvels ziet de natuur, met de mensen daarin, als brokken van de natuur. Buysse ziet de mensen, met de landschappen errond.*

Beiden zijn even 'waar' maar hun waarheid is niet van dezelfde aard. Streuvels neemt slechts datgene wat met zijn innerlijke voorstelling kan overeenstemmen en laat het baden in het alles-harmoniërende licht van die innerlijke voorstelling.

*De waarheid van Buysse integendeel is die van de dingen zelf, zoals een ieder ze kent die maar scherp genoeg kijken kan.*²

¹. SPELIERS Hedwig, *Dag Streuvels, 'Ik ken de weg alleen'*, Kritak, 1994.

². VERMEYLEN August, *De Vlaamse letteren van Gezelle tot heden*, uit de verzamelde werken, dl. 3, Manteau, 1953, blz. 687.

In ieder geval hebben beiden het niet gemakkelijk gehad de schrijftaal onder de knie te krijgen. Van Buysse is geweten dat hij eerst in het Frans schreef. Toch evolueerde hij tot een rasverteller. Streuvels is een uitstekende stilist.

Er is nog een belangrijk en opvallend verschil. Bij Buysse proberen de arbeiders en boeren - vaak tevergeefs - uit die verstikkende armoede en onderdrukking weg te geraken. Veelal gebeurt dit door in de illegaliteit te treden, stroperij bijvoorbeeld. In sommige gevallen ontsnapt men door te emigreren of sluit men zich aan bij de opkomende arbeidersbeweging.

De werken van Streuvels ademen een fatalisme uit. Het is dan ook niet verbazend dat het toenmalige katholieke establishment Streuvels op handen draagt en hem de ene staatsprijs na de andere zal bezorgen.

Buysse krijgt pas op oudere leeftijd een zekere erkenning.

Opvallend is dat beiden hun eigen streek hebben beschreven. Bij Buysse is dit de driehoek Gent-Nevele-Deurle. Voor Streuvels is het Heule-Avelgem-Ingooigem.

Het tijdschrift “Van Nu en Straks”

Streuvels leerde Buysse wellicht voor het eerst kennen via “Van Nu en Straks”: een vooruitstrevend en Vlaamsgezind literair blad van een groep jongere schrijvers aangevoerd door August Vermeylen. De eerste reeks verscheen in 1893.

Streuvels was op dat ogenblik pas 22. Hij was bakker in Avelgem maar in het geheim schreef hij toen zijn eerste verhalen. Zijn eerste verhaal verscheen in 1894 in het tijdschrift “De Jonge Vlaming”.

Buysse had in die periode reeds een zekere reputatie verworven door de publicatie van zijn novelle *De Biezenstekker* in het gerenommeerde Nederlandse tijdschrift *De Nieuwe Gids*. Hij schreef verder twee verhalen in de eerste reeks “Van Nu en Straks”.

Het kwam echter langzamerhand tot een breuk met de redactie die tevergeefs hoopte dat Buysse financieel zou bijspringen om de schulden aan te zuiveren. Eerst door zijn reis naar Amerika en nadien door het huwelijk met een rijke Haagse weduwe verwaterde het contact verder.

Later werd de breuk met Vermeulen en co compleet toen hij hard polemiserend uithaalde naar de Vlaamse taal en de Vlaamsgezinden. Pas veel later, in 1909, heeft Buysse toegegeven dat hij hiermee vooral kritiek had op de Vlaamse voormannen (die zijn werk niet apprecieerden) en niet op de toenmalige Vlaamse beweging. Op die manier was hij echter in aanvaring gekomen met een aantal van zijn natuurlijke medestanders: de flamingantische liberalen (en socialisten).

De afkeer van de Vlaamse katholieken had hij zich reeds op de hals gehaald door zijn naturalistische verhalen en romans.

Volgens Hedwig Speliers³ zag Streuvels het misschien welgevallig aan dat het tot een breuk kwam met het tijdschrift “Van Nu en Straks” en dat Buysse (tijdelijk) uitweek naar Den Haag.

In ieder geval wekten zijn eerste verhalen in het tijdschrift “Vlaamsch en Vrij” de aandacht van de redactie van “Van Nu en Straks”. Via Emmanuel (Mane) De Bom kwam hij in contact met de redactie⁴ die een aantal van zijn verhalen opnam.

Na de uitgave van *Lenteleven* in 1899 zou Streuvels zich pijlsnel affirmeren in Vlaanderen (en later ook in het buitenland) als een veelgelezen katholiek en Vlaamsgezind auteur.

Buysse de vuilschrijver?

Hij verdrong op die manier de ‘vrijzinnige Buysse’ die hier werd bekeken als een verrader en een schrijver van ‘vuile boeken’. En dit zou decennia zo blijven. Nog in 1927 schreef de katholieke Boekengids: *Buysse is de type van de perverse dekadent, de cynieke anti-klerikalist, de vuilschrijver die aast op passies, de letterkundige die Vlaanderen, zijn eerlijke naam en zijn zaak meer kwaad heeft gedaan dan iemand zich kan indenken. Wie respect heeft voor zichzelf en rein wil blijven, rake nooit een boek aan van deze auteur, ook liefst niet deze die op zichzelf onschuldig zijn. Laat ons volk niet de smaak krijgen van zulksdanig werk en door het onschuldige tot het slechte komen.*

³ Speliers H., o.c., blz. 160.

⁴ Er is een belangrijke briefwisseling uit die periode tussen Stijn Streuvels en Emmanuel De Bom, één van de drijvende krachten achter “Van Nu en Straks”.

Over een onaangekondigd bezoek

Hoc de verhouding was tussen beide mannen wordt goed getekend door het bezoek dat Buysse en zijn goede vriend Maeterlinck brachten aan Streuvels op 30 juni 1904.

Het bezoek wordt vermeld in de memoires van Streuvels. De toon zegt genoeg. *Het was rond diezelfde tijd - een zaterdagnamiddag, als een luxueuze auto voor mijn venster stilhield en twee heren uitstapten.* Het waren Cyriel Buysse en Maurice Maeterlinck die onaangekondigd een bezoek brachten aan Streuvels. Vermoedelijk wilde Buysse zijn onafscheidelijke vriend de rijzende ster aan het literaire firmament eens laten zien. In die periode wordt Streuvels reeds genomineerd voor de Nobelprijs.

*Ik heb hen ontvangen in mijn klein kamertje waar zij nieuwsgierig alles bekeken. Van 't geen gesproken werd, heb ikenkel onthouden, dat Maeterlinck, doelend op de buste van Gezelle, van Buysse de uitleg kreeg: "C'était un poète; il aimait beaucoup la nature".*⁵

De gecontesteerde tweede staatsprijs voor Streuvels (1911)

Op 13 mei 1911 ontstond er een grote heibel tussen de twee literaire (en politieke) clans in Vlaanderen. Stijn Streuvels kreeg dan voor de tweede opeenvolgende keer de Vijfjaarlijkse prijs van de Nederlandse Letterkunde.

Buysse werd dus opnieuw gepasseerd. Streuvels was pas vierendertig als hij zijn eerste en veertig als hij zijn tweede staatsprijs krijgt.

Buysse zal tot 1921 moeten wachten. Hij was dan zeventig.

De Leuvense professor Lecouter verantwoordt zijn keuze voor de staatsprijs van 1911 door Buysse te bekladden en zijn literatuur als *modder-literatuur* en *bastaardkunst* te omschrijven. Buysse is een verhollandste Vlaming die hij *ziet ploeteren in het vuile*. Daarentegen mag hij Streuvels' werk gerust bekijken en onze ogen er laten feestvieren: *niets is er dat ons de blik doet afwenden. Zuivere, schone, met malkaar niet vloekende kleuren... en geen smet, geen vuiligheid, die het ontsiert als een vetvlek op een bruiloftskleed.*

⁵. SPELIERS H., o.c.

Een aantal jongeren namen dit niet. De eerste die reageerde was Karel Van den Oever die lucht gaf aan zijn wrevel in het tijdschrift "Vlaamsche Arbeid".

André De Ridder, hoewel Streuvelsbiograaf, schreef zierend: *Zo Streuvels nogmaals werd bekroond en zo Buysse en Vermeylen wederom over 't hoofd worden gezien, dan is 't omdat Streuvels katholiek is en omdat ze hem klerikaal wanen en omdat, integendeel, Buysse en Vermeylen geuzen zijn, kettters, mensen zonder godsdienst en moraal.*

De redactie van het polemische tijdschrift "De Boomgaard" veroordeelde de niet toekenning aan Buysse als *de verkrachting onze literatuur door het ezelskorps der Vlaamsche Academie.*

Het tijdschrift organiseerde een referendum. Een honderdtal personen werd aangeschreven. Er kwamen 26 reacties, waaronder die van Buysse en Streuvels zelf. Uit de antwoorden zou blijken dat niet zozeer de verdiensten van Streuvels worden in twijfel getrokken, maar vooral de staatsprijsjury wordt gehemeld, in het bijzonder prof. G. Lecouter.⁶

Het antwoord van Streuvels was kort: *Als lid der Commissie door de Vereniging van Letterkundigen, heb ik met Heere Victor de la Montagne en Heere Jules Persijne een ontwerp neergelegd tot wijziging van de Vijfjaarlijkse Staatsprijs. Mijn mening over die instelling kunt gij dus vinden in bedoeld verslag door onze Commissie uitgebracht.*

In een brief aan De Bom verduidelijkt hij echter zijn standpunt: *De zaak staat zo, in mijn ogen: als men 5.000 fr. krijgt - de jury, de uitspraak en 't verslag en heel het sanctekraam lap ik in de lucht - en men kan ze goed gebruiken, dan gooit men ze niet weg! Ik heb daarmee een groot raam doen steken in mijn kamer en nu heb ik een bestendig panorama te meer, al de Noord-Oostkant - en ik hem met mijn vrouw Frankrijk eens afgelopen deze zomer en boeken gekocht - al geld dat wel besteed is, me dunkt.⁷*

Buysse, die het verleerd heeft zich druk te maken over soortgelijke aanvallen hield het bij een sarcastische *Oprechte dankbuiging. Open brief aan de heeren*

⁶ DEMEDTS A., *Stijn Streuvels*, in de reeks Ontmoetingen, Manteau, 1984, blz. 12.

⁷ SCHEPENS Luc, *Kroniek van Stijn Streuvels*, Orion, Desclée De Brouwer, 1971, 65.

van den Keurraad (...), gepubliceerd in "De Telegraaf" op 3 september 1911 en in verkorte versie overgenomen in "Den Boomgaard". Polemiek-moe besloot hij *De geheele Vlaamsche academie met keurraad en wedstrijd, is mij geen regel meer waard* (brief aan Delen, 20 september).⁸

Zelfs vele jaren later zou Jeroen Brouwers zich over deze zaak nog opwinden: *Men had in Vlaanderen de pik op Buysse, en Streuvels en zijn bent werden duidelijk voorgetrokken. Zo ook zou Streuvels, 12 jaar jonger dan Buysse, reeds in 1911, veertig jaar oud, worden verkozen tot lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, terwijl Buysse deze eer pas te beurt viel in 1929, bij wijze van cadeautje ter gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag.*⁹

1911: de Buysseviering: pro & contra

Het tijdschrift "De Boomgaard" beperkte zich niet tot een referendum maar zette nu alle zeilen bij om Buysse eens en voorgoed te lanceren in Vlaanderen. Er komt een speciale uitgave van *Het Ezelken* en een gala-opvoering van *Het Gezin van Paemel* in de KNS in Antwerpen;

Het toppunt is een Buysseviering op 9 april 1911, die eerst was gepland op 19 februari. Edward Anseele (socialist) en Louis Franck (liberaal) namen er het woord. Deze laatste las er het huldewoord van Maurice Maeterlinck voor. Wanneer zijn vriend Mane (Emmanuel De Bom) een al te enthousiast artikel schrijft in NRC over de Buysseviering tikt Streuvels hem hiervoor op de vingers: *Ik zit wat verwonderd te kijken op de ontboezemingen over 't Buyssefeest. Is die geestdrift van U of is 't maar opgelegd voor de gelegenheid? Een verslaggever moet geen koud water gieten op het feestvuur - maar hoe heb ik het nu? Hebben de Vlamingen Buysse laten schieten of is 't Buysse die Vlamingen schieten liet? Zeker, voor alle zonden is er vergiffenis, maar....*

⁸. *Cyriel Buysse 1859-1932*, Album samengesteld ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van zijn overlijden, Herdenkingscomité Cyriel Buysse, Gent, 1982, blz. 89.

⁹. BROUWERS Jeroen, *De bierkaai; kladboek 2*, De Arbeiderspers, 1980, blz. 49 en 50.

Streuvelds viel Buysse echter niet zozeer aan om diens schrijverschap, maar omdat hij ondubbelzinnig anti-activistisch en belgicistisch is en volgens Streuvelds daarom volksvreemd.

En wat dacht Streuvelds over de Buysseviering zelf? Op 17 februari schrijft hij aan De Bom: *De Buysseviering heb ik nooit aangezien als gericht tegen mij! Dan zou men niemand mogen vieren. - 't Kan altijd tegen iemand zijn!!! Maar... ik ben tegen 't vieren in 't algemeen - ook tegen 't vieren van mezelf - allemaal literatuurjesspel - als 't uit de 'Burgerij' moest komen, zouden de 'Literators' de eersten zijn om met dergelijke dingen de spot te drijven.*¹⁰

In ieder geval bleken de Buysseviering en de polemiek errond een gunstige weerslag te hebben op de verkoop van zijn boeken in België: *Ik las in De Week van Antwerpen dat alleen de boekhandel Het Kersouwken van Antwerpen, in minder dan 1 maand ruim 800 ex. van mijn boeken verkocht* (brief aan Van Dishoeck).¹¹

Streuvelds onder liberaal vuur tot in het Belgisch parlement

Het bewijs dat er rond schrijvers in die tijd een politieke strijd wordt gevoerd, wordt bewezen door een tussenkomst in verband met Streuvelds in het Belgische parlement. Zelfs Arthur, liberaal volksvertegenwoordiger, en broer van Cyriel, moeide er zich op een bepaald ogenblik mee.

Wanneer op 23 juli 1925 Stijn Streuvelds tot Officier in de Leopoldsorde wordt bevorderd schiet dat in het verkeerde keelgat van een aantal liberalen.

Adolf Buyl, liberaal volksvertegenwoordiger voor Veurne-Diksmuide-Oostende, bond de kat de bel aan door op 4 augustus een parlementaire vraag te stellen aan Camille Huysmans, de toenmalige minister van Kunsten en Wetenschappen. Buyl wilde weten of die Leopoldsorde wel op de goede borst zit. De achtergrond van de vraag is de Activistische sympathie die Streuvelds zou hebben gehad tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Streuvelds had in die periode inderdaad goede relaties onderhouden met tal van Duitse officieren die in en uitliepen in het Lijsternest. Hoewel hij niet direct was verbonden met het Activisme stond hij er mentaal vrij dichtbij.

¹⁰. SPELIERS H., o.c., blz. 341.

¹¹. Cyriel Buysse 1859-1932, o.c., blz. 88.

Hij was echter niet aan het goede adres bij Camille Huysmans, die een huisvriend was van Streuvels en ijverde voor amnestie voor Activisten. Huysmans wees er o.a. op dat Streuvels patriottische artikels schreef in het boek *In Oorlogstijd*.

Buyl liet zich niet ontmoedigen. Samen met Amelot en Arthur Buysse werd op 3 december 1925 een nieuwe vraag gesteld.

Het liberale trio verwees nu naar de kritieken op Streuvels door August Van Cauwelaert, Frans van Cauwelaert en de Antwerpse volksschrijver Jozef Buerbaus, alias Janus Droogstoppel op het *Oorlogsdagboek* van Streuvels.

Camille Huysmans reageerde flegmatiek en besloot: *Ik voeg er nog bij dat 'In oorlogstijd' vol staat met geselende beoordelingen van de overweldiger. Geen enkele onder zijn aanvallers zou dit boek met zijn naam hebben durven ondertekenen op het ogenblik van zijn verschijning. Streuvels heeft België niet verlaten.*¹²

De aanklacht van de liberale oppositie was inderdaad overtrokken. Hoewel Streuvels sympathie had voor de Vlaamse zaak heeft hij zich niet, zowel in de Eerste als in de Tweede Wereldoorlog, laten betrappen op directe collaboratie met de Duitse bezetter.¹³

Streuvels zelfs na diens overlijden laatdunkend over Buysse

Cyriel Buysse overleed op 73-jarige leeftijd. Hij werd op 29 juli 1921 begraven op het gemeentelijk kerkhof in Gent. De belangstelling was enorm. Streuvels vermeldde dit feit summier in zijn dagboek: *De 29ste juli de begrafenis bijgewoond van Cyriel Buysse. Die was mij minder sympathiek omdat ik in hem altijd iets van de voornamen mijnheer heb ontwaard die van uit de hoogte op zijn dorpsgenoten neerzag en ze in gewild minder gunstige gedaante heeft beschreven. Hij was anders een uitstekende verteller, met fijne observatiegeest, maar bleef altijd laag bij de grond.*

¹². DEMEDTS André, *Stijn Streuvels, een terugblik op leven en werk*, Orion, Desclée De Brouwer, 1971, blz. 214 en 215.

¹³. Dit in tegenstelling tot Felix Timmermans en Ernest Claes.

Maar het doek valt nog niet direct over de onderlinge concurrentie tussen de twee belangrijkste Vlaamse naturalisten.

Want nog in 1935 haalde Streuvels hard uit naar zijn toen overleden concurrent: *Ik heb een Vlaams schrijver gekend, een jongen, die op een kasteel woonde en die van uit zijn hoogte neergekeken heeft op de boerenbevolking, en van daaruit zijn boeken schreef. Daarin kunt ge lezen hoe een paar sukkel van boerkes bij de kasteelheer hun pacht komen betalen en er voor 't amusement der invités aan tafel genood worden (...)* Die schrijver had immers een drama gemaakt dat de socialisten konden gebruiken als propaganda voor de partij en van de schrijver heette het in de pers: dat hij heel zijn leven met medelijden had neergezien op de bevolking en meegeleefd had met de nood van de kleine man.¹⁴

Laat eerherstel voor Buysse

In werkelijkheid zag Buysse niet echt neer op de dorpsbevolking zoals Streuvels bedoelde. *Buysse*, zo schreef Achilles Mussche, *was integendeel in alle omstandigheden van een innemende, onvergetelijke hartelijkheid. Hij was in het dagelijkse leven ene volmaakte gentlemen van het hart.*

Andere bronnen gewagen dat Buysse zich niet schroomde om op jonge leeftijd met het *gespuis en geboefte* uit de streek mee te gaan stropen en als het in zijn macht lag hen redde uit de boeien van de rijkswacht.

Streuvels zelf daarentegen deed neerbuigend over de toenmalige arbeidersbevolking en was allesbehalve een democraat. Hij had het vooral moeilijk met de eisen die de toenmalige arbeidersbeweging formuleerde en gruwde van stakingen en andere verstoringen van de orde. Hoewel Streuvels vaak als grote sociale figuur en als auteur van het landelijk proletariaat wordt getypeerd liet deze zich spottend uit over de arbeiders die voor het eerst in de gemeenteraad van Ingoogem kwamen zetelen.¹⁵

Na Buysse's overlijden vervaagde diens faam snel. Op een bepaald ogenblik was hij nagenoeg vergeten. In 1959 zal de honderdste verjaardag van zijn geboorte met moeite weerklank vinden.

^{14.} *De Standaard*, 14 oktober, 10 en 12 november 1935.

^{15.} VERSCHEURE Robert, *Stijn Streuvels zoals hij was*, Ingoogem, 1973, blz. 94.

Streuvels verging het beter. Hij overleefde Buysse zevenendertig jaar en stierf in een schitter van weergaloze roem in 1969. Twee jaar na Streuvels' dood verscheen er een monument op zijn graf te Ingooigem en kwam er een 'Streuvelsteken' in zijn geboortedorp. Er verscheen een hele stroom (vaak hagiografische) boeken over de schrijver. De publicatie van de verzamelde werken - tot tweemaal toe - werd overgoten met overheidssubsidies.

Voor Buysse begon de kentering pas op het einde van de jaren zeventig bij het verschijnen van zijn verzamelde werken en met de oprichting van een Buyssegenootschap in de jaren tachtig. Het wetenschappelijk onderzoek over Buysse neemt in die mate toe, dat jaarlijks een jaarboek over hem verschijnt. Eigenlijk wordt pas nu het evenwicht hersteld.

Stefaan DE GROOTE, Bachte-Maria-Leerne

**Bibliotheek van de heemkundige kring
"Het Land van Nevele"**

De bibliotheek is voor iedereen toegankelijk elke eerste zondag van de maand van 10 uur tot 12 uur (niet in juli) en na telefonische afspraak met Jan Luysaert (09/371.60.53). De catalogus op onze tijdschriften *Het Land van Nevele* en *Mensen van Toen* kan ook geraadpleegd worden in de Gemeentelijke Bibliotheek van Nevele, Stationsstraat 19, Landegem

Bibliothecaris

Wim De Clercq, Rostraat 12, 9850 Hansbeke

Bestuur

André Bollaert (secretaris dagelijkse werking)

Irène Buysse

Wim De Clercq (bibliothecaris)

Stefaan De Grootte

Lieven De Ruyck (secretaris tijdschriftadministratie)

Yvonne De Keere

Daniël D'Hooge

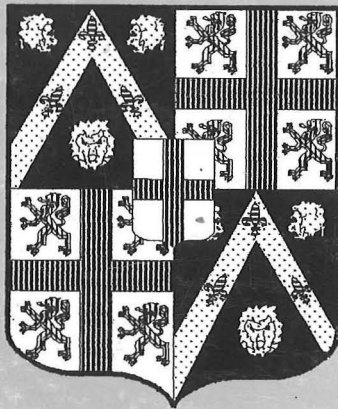
Jan Luysaert (voorzitter)

Marcel Michiels

Arnold Strobbe (ondervoorzitter)

Eddy Verstraete

HEEMKUNDIGE KRING

“HET LAND VAN NEVELE”